

OBSAH

ÚVOD	6
1. RODINA- ZÁKLADNÁ JEDNOTKA SPOLOČNOSTI	7
1.1 Socializačná funkcia rodiny.....	8
1.2 Vplyv rodiny na osobnosť dieťaťa.....	11
1.3 Základné psychické potreby dieťaťa.....	13
2. DETSKÝ DOMOV	15
2.1 Nevýhody detského domova internátneho typu.....	18
2.2 Transformácia detských domovov.....	19
2.3 Profesionálna náhradná rodina.....	23
3. DIEŤA V DETSKOM DOMOVE	26
3.1 Pracovná náplň a osobnosť vychovávateľa v detskom domove.....	26
3.2 Osobnosť sociálneho pracovníka a sociálna práca v detskom domove.....	30
3.3 Výchovno-vzdelávacia činnosť v detských domovoch.....	36
3.4 Reedukačné detské domovy a reedukačné domovy pre mládež.....	41
4. UKONČENIE POBYTU V DETSKOM DOMOVE	48
4.1 Návrat dieťaťa do biologickej rodiny.....	48
4.2 Adopcia.....	50
4.3 Ukončenie pobytu v detskom domove ako mladý dospelý.....	52
ZÁVER	56
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	57
PRÍLOHY	58

Úvod

Pri úplnom začiatku, keď som si vybral tému detského domova, stála otázka PREČO? Prečo niektoré deti majú šťastie a vyrastajú s rodičmi, ktorí ich uvítajú do nášho sveta s náručou plnou lásky a nehy? Prečo iným deťom je odoprená túžba byť milované? Táto podmanivá a sugestívna otázka ma zaviedla k prvým pochybnostiam o výbere témy. Stala sa múrom, za ktorým bol svet pre mňa neznámy, a všetko neznáme sa obyčajne prieči mysli, ktorá je zvyknutá na istý stereotyp. Bol som na strane, ktorá poskytovala príjemné chvíle v spoločnosti mojej rodiny, ktorej vďačím za mnoho krásnych zážitkov. Ale aká je teda tá druhá strana? Áno, neznáme sa prieči našej povahe, ale zároveň v nás vzbudzuje i zvedavosť. Vedel som, že musím v tom múre objaviť dvere, stlačiť kľučku a s tichosťou a pokorou vstúpiť, aby ma tento pre mňa ešte neznámy svet neodmietol.

Predkladaná práca má teoretický charakter. Koncepcia práce je zameraná od zmapovania života dieťaťa a vyrastajúceho vo funkčnej rodine, k aktuálnym problémom detí v detských domovoch.

Primárnym cieľom bakalárskej práce je konkretizovať problémy detí v detských domovoch, ktoré sa ich aktuálne dotýkajú. Od prechodu zmeny výchovy z internátneho spôsobu k rodinnému, cez vzťah k vychovávateľom a sociálnym pracovníkom, až po odchod z detského domova a problémy, ktoré sa s odchodom spájajú.

Na tomto mieste je vhodný priestor na to, aby som poďakoval všetkým, ktorí ma podporovali a pomáhali mi pri písaní práce. Ďakujem skvelým ľuďom z Úsmevu ako dar, za ich ochotu mi vždy pomôcť. A v prvom rade ďakujem Mgr. Zuzane Mališkovej za odborné konzultácie, praktické rady a povzbudenie, ktoré som tak potreboval.

1. RODINA - ZÁKLADNÁ JEDNOTKA SPOLOČNOSTI

Pojem rodina odkrýva v človeku pocity lásky, bezpečia a zmysluplnosti tohto sveta. Získavame v nej prvé dotyky s týmto svetom, ktoré významnou mierou ovplyvňujú naše ďalšie kroky do života. Je rozhodujúce, s akými podmienkami pre svoje prijatie sa dieťa v rodine stretne, či budú rodičia po psychickej stránke pripravení na rodičovstvo, ktoré je založené na vnútornom, citovom prijatí dieťaťa. Láska je základná prevencia pred vznikom ohrozujúcich situácií, ktoré by nám na začiatku našej cesty životom mohli ukázať svet ako neisté miesto plné nebezpečenstva. V dieťati, ktoré vyrastalo v detskom domove, sa môže toto slovo prekrývať s pocitmi prázdnoty, nenaplneného očakávania, či túžby po hľadaní citov, ktoré sa mu v detskom domove nedostávali. Preto je dôležité popísať základné funkcie rodiny, ktoré prispievajú k socializácii a formovaniu osobnosti dieťaťa, aby čitateľ prenikol do sveta dieťaťa, v ktorom rodina pri fungujúcich sociálnych vzťahoch pomáha dieťaťu osvojiť si základné normy a vzory správania, uspokojuje mu základné psychické potreby a tým mu umožňuje predpokladaný zdravý duševný i telesný vývoj. Svet dieťaťa v detskom domove je ochudobnený o tieto elementárne prvky, ktoré rodina poskytuje svojim členom a tým je jeho cesta k zdravému a plnohodnotnému životu sťažená.

Podľa Mikloška (2004) nám rodina od narodenia poskytuje vedomie kým sme a kam patríme. Kollárik (1993, s. 37) považuje rodinu za „základnú sociálnu skupinu, kde sa dieťa dostáva do sociálnych vzťahov a v rámci ktorej sa stáva sociálnou bytosťou.“

Pre deti z detských domovov sa absencia vzťahov vytváraných v najintímnejšom kruhu rodiny stáva ranou na duši, ktorá ich sprevádza celý ich život. Ako poznamenáva Matejček (2007) málo sa vie o tom, že ľudia, ktorí boli postihnutí psychickou depriváciou v detstve, často vyrastú v osobnosti zvlášť ochudobnené v citovej oblasti, takže nie sú dobre schopní lásku ani dávať, ani prijímať.

1.1 Socializačná funkcia rodiny

Vzťah rodina a dieťa je vzťahom, ktorý nezasahuje iba do prostredia domácnosti, ale ďaleko toto prostredie prekračuje a ovplyvňuje celú spoločnosť. Je základným predpokladom zdravej spoločnosti postavenej na zdravých základoch. Každé dieťa raz vyrastie, integruje sa do spoločnosti, založí si svoju vlastnú rodinu a svoje výchovné stratégie si bude voliť na základe skúseností prijatých práve z tohto jeho obdobia prvých spoločenských vzťahov. Táto postupnosť socializácie do ďalších generácií sa odvíja práve vo vzťahu rodina- dieťa. Aby sa dieťa vyvíjalo vo vzájomnej harmónii bio-psycho-sociálnych činiteľov v zdravého jedinca schopného odovzdať spoločnosti svoj potenciál, je potreba aj citovej a mentálnej vyzretosti jeho rodičov. Okrem citovej a mentálnej vyzretosti k rodičovstvu „vzťah rodičov k dieťaťu, ako aj celkovú rodinnú atmosféru ovplyvňujú rozličné aspekty, ako sú: sociálne a kultúrne pomery, typy výchovy samotných rodičov, nadanosť dieťaťa, jeho telesný vzhľad, ale aj podoba na matku, či otca. Pre správny vývoj dieťaťa sú potrební obidvaja rodičia, matka, aj otec“ (Kasanová, 2008, s. 39).

Tieto aspekty sa spoločne podieľajú na kvalite vzťahov, ako je dieťa prijímané do rodiny, či sú uspokojené jeho psychické a fyzické potreby. Zasahujú do výchovy a interakcie medzi rodičmi a dieťaťom. Iba pri zvládnutí prekážok, ktoré sa vyskytujú v každom výchovnom procese môže vzťah rodič-dieťa rásť a prehlbovať sa a môže sa navzájom ovplyvňovať v pozitívnom smere. Nie iba dieťa dokáže prijímať lásku v tomto vzťahu, ale dokáže lásku aj odovzdať svojím úsmevom a pohľadom. A cez túto lásku môžu k sebe nájsť hlbšiu cestu aj rodičia. Môže sa upevniť, alebo nájsť nová a hodnotnejšia kvalita lásky, ktorá sa trochu zaprášila časom.

Matejček (In: Kasanová, 2008, s.77) rodinné vzťahy definuje takto:

1. Rodina pre dieťa môže a nemusí byť situácia, kedy sú vzájomné zväzky jedných s druhými zákonom potvrdené či nepotvrdené, keď sú deti vlastné, či nevlastné atď. Ak sa má dieťa vyvíjať po duševnej a charakterovej stránke v zdravú a pre spoločnosť užitočnú bytosť, potrebuje vyrastať v prostredí stálom, citovo priaznivom, vrelom a prijímačom. Predovšetkým na tomto záleží dieťaťu.

2. Dieťa za svojich rodičov prijíma tých, ktorí sa voči nemu takto správajú. Je mu jedno, či títo ľudia na to majú „potvrdenie z pôrodnice“. Je mu jedno, čo na to hovorí

zákon, súd, parlament i ďalšie spoločenské inštitúcie. Jemu záleží len na tom, akí sú voči nemu, či sa správajú skutočne matersky a otcovsky.

3. Takto chápaná rodina môže najprirodzenejším spôsobom a najviac uspokojovať základné psychické potreby dieťaťa.

4. Rodina je modelom medziľudských vzťahov, ktorý si dieťa poniesie ďalej do života, bude s ním porovnávať všetky ďalšie vzťahy, do ktorých samo vstúpi.

Podľa tejto definície môžeme pochopiť komplementárnu funkciu vzťahu rodina-dieťa. Nie iba matka-dieťa, otec-dieťa, súrodenec-dieťa, ale rodina a dieťa. Každý z týchto vzťahov má svoju dôležitosť. Matka plní v živote dieťaťa veľmi dôležitú úlohu. Je pre dieťa ostrovom bezpečia, istoty, lásky. Práve v najintenzívnejšom rozvoji v predškolskom veku je dieťa bytostne závislé na láske zo strany matky. Nedostatok tejto lásky, ktorá je dieťaťu odovzdávaná v čase jeho citového rozvoja v predškolskom veku má za dôsledok, že deti z detských domovov často trpia citovou depriváciou, ktorá ich v podstate sprevádza celý život. Zasahuje bezprostredne aj do ich vytvárania obrazu sebahodnoty a celkovo ovplyvňuje vznik problémov pri hľadaní vlastnej identity. To sa odráža pri sebarealizácii a uplatnení v živote po odchode z detského domova. Absencia rodinných väzieb sa prejavuje hlavne v tomto dôležitom bode, kedy mladý človek vkročí do sveta dospelých, v ktorom sa už nebude môcť oprieť o svojho vychovávateľa a kedy bude musieť problémy riešiť sám. Pri vybudovaní si zdravej sebadôvery a viery vo vlastné schopnosti je aj veľký predpoklad úspešného začlenenia sa do spoločnosti.

Pri procese socializácie sú podľa Kollárika (1993, s. 37) dôležité tieto charakteristiky:

1. Súdržnosť rodiny a jej celková atmosféra

Tá je daná v hlavnej miere vzťahmi medzi manželskými partnermi, z pohľadu dieťaťa rodičmi. Pozitívna atmosféra, úprimné a vyrovnané vzťahy medzi rodičmi určujú ráz a štýl života celej rodiny, ktorý ovplyvňuje vývin dieťaťa a podporuje u neho aj adekvátne formy správania. Rozháraná, prípadne neúplná rodina túto funkciu v pozitívnej rovine nemôže v plnom rozsahu plniť.

2. Aplikované výchovné techniky zo strany rodičov

Všeobecne sa možno stretnúť s dvoma extrémnymi výchovnými technikami- autokratickým a liberálnym. Pre autokratický štýl výchovy je charakteristická dominancia zo strany rodiča, jeho rozhodovanie o všetkých záležitostiach dieťaťa a nepripustenie určitých odchýlok od vlastných zásad. Naproti tomu liberálne výchovné pôsobenie spočíva v ponechaní úplnej voľnosti dieťaťu. S tým súvisí aj forma trestania za porušovanie požadovaných noriem a odklon od nich. Z výchovného hľadiska sa vyžaduje zhoda v pôsobení obidvoch rodičov, pretože tzv. dvojkoľajnosť vo výchove je negatívnym javom. Často sa s ňou možno stretnúť, ak niektorý z rodičov aplikuje extrémny štýl výchovy. Napríklad otec je príliš autokratický, matka sa snaží situáciu riešiť opačným výchovným štýlom.

3. Miesto dieťaťa v rodine, resp. jeho postavenie v hierarchii detí

Ide najmä o objektívnu skutočnosť, ktorá je daná poradím príchodu detí do rodiny. Každé z narodených detí v rámci danej rodiny prichádza do odlišných sociálnych podmienok, čím je daný aj ich odlišný vplyv na dieťa. Prvorodené dieťa je v inej situácii ako druhorodené. V rodine vznikajú nové vzťahy a väzby pri narodení každého dieťaťa.

Tieto tri základné socializačné charakteristiky rodiny majú nepopierateľný význam pri celkovom formovaní osobnosti dieťaťa. Súdržnosť rodiny učí dieťa spoliehať sa pri problematických životných situáciách na rodinu, a tým riešiť problém v spolupráci s ostatnými členmi rodiny. Takéto riešenie upevňuje v dieťati schopnosť dôvery a spolupráce pri stanovení vhodných stratégií riešenia problému. Neponecháva dieťa samotné s problémom a tým minimalizuje jeho ohrozenie, že dieťa sa utiahne so svojím problémom do seba v obave, že jeho problém nie je nik schopný riešiť. Takýto únik môže spôsobiť psychické problémy dieťaťa, ktoré môžu vyústiť v skratové konanie. Práve komunikácia v rodine, opätovanie citov, otvorenie sa druhým je najlepšou prevenciou vzniku nebezpečných únikov do seba samého, je prevenciou pred stratou duševného kontaktu medzi členmi rodiny a tým i narušením rodiny ako celku.

1.2 Vplyv rodiny na osobnosť dieťaťa

Osobnosť charakterizujeme ako súhrn psychických a fyzických vlastností človeka, ktoré sú determinované vývojom prakticky od narodenia až po ukončenie života (Kasanová, 2008, s.87).

Osobnosť dieťaťa sa neformuje prostredníctvom interaktívneho vzťahu dieťa-materiálne zabezpečenie, ale prostredníctvom dieťa-verbálna, neverbálna komunikácia s rodičom a jeho najbližším okolím. V tejto komunikácii je zahrnutá aj hra dieťaťa, ktorá mu umožňuje experimentovať s okolitým svetom a učiť sa sociálnym normám pomocou spätnej väzby rodičov. Ak reakcia je pozitívna a odmenená úsmevom alebo pochvalou, má dieťa tendencie tieto prvky hry opakovať, a tak sa učiť sociálnej prispôsobivosti. Ak chýba táto spätná väzba, dieťaťu je znemožnené učiť sa formou hry, čo je pre okolie pozitívne akceptovateľné a čo už nie.

Práve determinant vplyvu správania rodičov k dieťaťu na začiatku jeho cesty objavovania sveta a jeho postavenia v ňom je dôležitý pri formovaní osobnosti dieťaťa. Determinant správania zasahuje už do počiatočného obdobia života, kde je dieťa závislé na rodičoch. Svet chaosu a neznáma, ktoré dieťa vníma svojimi pocitmi vyvoláva pocit ohrozenosti a nebezpečenstva. Rodič musí tieto pocity svojím láskavým, pokojným správaním utlmiť, vziať im možnosť, aby predstavili svet dieťaťu ako svojho nepriateľa. Tak sa pocit nebezpečenstva pretavuje do pocitu lásky a dôvery k ľuďom, ktorí sa k nemu milo prihovárajú, ktorí ho pohladia, usmiejú sa a vezmú do náručia a objímu ho. Takýto „vzťah tvorí základ pre vývin človeka. Jeho prežitie a sociálny vývin závisí od vzťahu, puta, ktoré sa začína budovať k rodičom alebo dospelým opatrovateľom. Už bábätká majú schopnosť vybudovať si silné emocionálne puto k ľuďom, ktorí uspokojujú ich potreby“(Mikloško, 2004, s. 83).

Vzťah rodičov k deťom a naopak nie je statický model výchovy, ale neustále dynamický prvok zmien v rôznych interaktívnych podobách. Tieto zmeny, ak rodina splňa základné funkcie prispievajú k integrite rodiny ako zdravého celku.

V prípade narušenia niektorej z funkcií sa tieto dynamické prvky dostávajú do nestabilnej polohy. Mikloško (2004) člení nestabilné rodiny podľa stupňa ich narušenia na problémové, dysfunkčné a afunkčné. Disharmonickú, problémovú, dysfunkčnú rodinu podľa Matouška (In: Kasanová, 2008, s.122) charakterizuje najmä to, že

- vo vnútorných vzťahoch rodiny prevláda atmosféra nedôvery a očakávania nepríjemností,
- správanie členov rodiny vo vzájomných vzťahoch je nepriateľské, časté konflikty vedú k rozdeleniu rodiny na dva tábory, stojace proti sebe,
- úlohy v rodine sú nejasné, rozdelenie zodpovednosti jednotlivých členov nie je určené,
- dochádza k prejavom dištancovanosti, neangažovanosti, komunikácia medzi jednotlivými členmi je plná protirečení, nedorozumení a nejasností,
- v rodine je mnoho negatívnych emocionálnych prejavov, prejavov beznádeje a zúfalstva,
- v rodine sú problémy aj s bežnou prevádzkou domácnosti,
- výchova detí v rodine je zanedbávaná, zodpovedajúca starostlivosť absentuje, vo vzťahu k nim sa zásadne uplatňuje autoritatívny štýl výchovy

Narušené rodinné vzťahy najcitlivejšie vníma dieťa, ktoré v prostredí rodiny preberá a osvojuje si základne normy a vzorce správania. Ak v rodine chýba otvorenosť v komunikácii, úprimnosť a kladná odozva na citové potreby dieťaťa, výsledok môže mať na normálny vývin dieťaťa deštruktívny vplyv. Rodičia by mali byť schopní narábať s citmi, adekvátne reagovať na citové potreby dieťaťa, a taktiež prirodzene si prejavovať city medzi sebou, čo dieťa veľmi intenzívne vníma a dáva mu predpoklady, aby tieto city dokázalo taktiež odovzdávať v svojich budúcich socializačných rolách. Pri problémových rodinách najčastejšie tento základný kameň výchovy chýba alebo je nestabilný vďaka neúprimnosti citových vzťahov v rodine. Na tomto kameni potom stavba socializačného úspechu je viac-menej otázna.

Podľa Mikloška (2004) problémová rodina vykazuje poruchy niektorých funkcií, tieto však nie sú natoľko závažné, aby ohrozovali existenciu rodiny a výchovu detí (rodina je schopná tieto problémy riešiť vlastnými silami). V dysfunkčnej rodine sa vyskytujú vážnejšie poruchy funkcií, ktoré ohrozujú stabilitu rodiny a výchovu detí (rodina vyžaduje sústavnú pomoc). V afunkčnej rodine sú poruchy také závažné, že prestáva plniť svoje základné funkcie a vážne ohrozuje výchovu a zdravie detí (deti musia byť umiestnené v náhradnom výchovnom prostredí).

K vývinu zdravej osobnosti okrem uspokojovaniu jej základných psychických potrieb o ktorých budeme hovoriť nižšie, patrí aj formovanie biologického vývinu osobnosti. Dobre psychicky formovaná osobnosť sa musí zosúladiť aj so sociálnou a biologickou stránkou svojej bytosti. Dieťa je priamo závislé pri uspokojovaní svojich biologických potrieb na svojich rodičoch. Nedostatok jedla, pitia, či prežitky chladu dáva dieťa demonštratívne najavo svojmu okoliu svojím plačom. Vtedy je povinnosť rodiča, aby uspokojil dieťaťu tento nedostatok, ktorý dáva najavo. Iba vo vzájomnej súčinnosti a harmónii týchto troch zložiek ľudskej bytosti je možný vývoj zdravej osobnosti.

1.3 Základné psychické potreby dieťaťa

Pre harmonický a všestranný vývoj osobnosti dieťaťa je podstatné popri naplnení jeho biologických a sociálnych potrieb aj naplnenie jeho psychických potrieb a pocitov. Od toho sa podstatne odvíja úspešné zvládnutie života v spoločnosti. Pri uspokojovaní potrieb platí, „že miera neuspokojenia základných potrieb dieťaťa býva i mierou narušenia celkového stavu vývoja dieťaťa“ (Kasanová 2008 s. 79).

Kasanová (2008) ďalej uvádza, že deti, ktorých potreby nie sú dostatočne uspokojované alebo ktoré naopak dostávajú od rodičov všetko, čo chcú, bez toho, aby pre to museli čokoľvek urobiť, mávajú často vážne problémy v komunikácii so svojim sociálnym okolím, chýbajú im základné životné istoty a pozitívne vzory.

Podrobnú klasifikáciu potrieb nám ponúka Matejček (2007), ktorý rozlišuje:

1. Potreba určitého množstva, kvality a premenlivosti vonkajších podnetov.

Takýmto prívodom podnetov sa organizmu umožňuje, aby sa „naladil“ na žiaducu úroveň aktivity. Pre človeka to znamená, že sa nebude nudiť ani že nebude sústavne podnetmi preťažovaný.

2. Potreba určitej stálosti, rádu a zmyslu v podnetoch.

Hovoríme tomu “zmysluplný svet“. Naplneniu tejto potreby umožňuje, aby sa z podnetov, ktoré k nám prostredníctvom všetkých našich zmyslov prichádzajú, stali skúsenosti, poznatky a pracovné stratégie. Keby sme totiž všetko dianie vo svojom okolí vnímali iba ako náhodné, vznikol by z toho chaos a ničomu by sme sa nemohli naučiť. Ide teda o základnú potrebu umožňujúcu učenie.

3. Potreba prvotných citových a sociálnych vzťahov, t.j. Vzťahov k osobám prvotných vychovávateľov.

Náležité uspokojenie tejto potreby prináša dieťaťu pocit životnej istoty a je podmienkou pre žiaduce vnútorné usporiadanie jeho osobnosti. Kasanová (2008) k tomu dopĺňa, že tieto potreby dieťaťu naplňuje prirodzená a primeraná starostlivosť matky a otca. Sociálna interakcia, vzťah matka (rodičia) – dieťa, prináša dieťaťu široké spektrum stimulácie:

- úsmevy,
- prihováranie cez rôzne citoslovčia,
- varovanie (nosenie na rukách),
- vnímanie a ochutnávanie nových jedál,
- vnímanie hračiek a objektov rôznych tvarov, farieb a materiálu, vydávajúcich zvuky.

Citovo zanedbávané dieťa má tendenciu zaostávať vo všetkých oblastiach vývinu. Nemilované dieťa nemá pre koho rásť a rozvíjať sa. Keď sa dieťaťu s láskou neprihovárame, nerozvíja sa jeho rečová schopnosť. Prísun informácií o svete, sprostredkovaný rodičmi sa zúži, nezájem alebo neschopnosť podať takéto informácie spôsobuje u dieťaťa zaostávanie rozumového vývinu (Mikoško,2004,s. 85).

4. Potreba identity, t.j. Potreba spoločenského uplatnenia a spoločenskej hodnoty.

Z náležitého uspokojenia tejto potreby vychádza zdravé vedomie vlastného ja. Toto vedomie je potom ďalej podmienkou pre to, aby si človek mohol na svojej vývojovej dráhe osvojiť užitočné spoločenské role a stanoviť si hodnotné ciele pre svoje snaženia.

5. Potreba otvorenej budúcnosti, alebo životnej perspektívy

Jej uspokojenie dáva ľudskému životu časové rozpätie, čo preložené do psychologickkej reči znamená rozpätie medzi otvorenosťou a uzavretosťou osudu, medzi nádejou a beznádejou, medzi životným rozletom a zúfalstvom.

2. DETSKÝ DOMOV

Detský domov je zo zákona definovaný ako zariadenie sociálnych služieb, v ktorom sa poskytuje starostlivosť dieťaťu od narodenia do dosiahnutia plnoletosti a ďalej až do osamostatnenia, najdlhšie do 25 roku veku. Podľa tohto zákona detský domov nahrádza dieťaťu jeho prirodzené rodinné prostredie alebo náhradné rodinné prostredie.

Do detského domova možno prijať dieťa na základe:

- Právoplatného rozhodnutia súdu o nariadení ústavnej starostlivosti,
- Predbežného opatrenia
- Právoplatného rozhodnutia súdu o uložení výchovného opatrenia.

V naliehavých prípadoch, najmä ak sa dieťa ocitlo bez akejkoľvek starostlivosti alebo, ak je život alebo zdravie dieťaťa ohrozené, možno prijať dieťa do detského domova bez dokladov. Tieto doklady je orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately povinný poskytnúť dodatočne (Zákon 305/2005 Z.z).

V detskom domove sa poskytuje:

- nevyhnutná starostlivosť (bývanie, stravovanie, zaopatrenie)

výchova

- liečebná a výchovná starostlivosť, špecializovaná odborná činnosť zameraná na odstránenie alebo zmiernenie porúch psychického vývinu, osobnostného vývinu a sociálneho vývinu dieťaťa,
- ďalšia starostlivosť- poradenstvo, starostlivosť rodinám, z ktorých boli deti vyňaté pre zlyhanie výchovnej funkcie rodiny,
- záujmová činnosť

- kultúrna činnosť
- rekreačná činnosť,
- osobné vybavenie, ak sa starostlivosť v detskom domove poskytuje dieťaťu celoročne ak dieťa nemá osobné vybavenie (Longauer, Selická, Vanková, 2006, s.43).

Detský domov vypracúva individuálny plán rozvoja osobnosti dieťaťa, ktorého súčasťou je najmä plán výchovnej práce s dieťaťom, plán sociálnej práce s dieťaťom a jeho rodinou vypracovaný v spolupráci s obcou a orgánom sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately alebo v spolupráci s akreditovaným subjektom. Individuálny plán rozvoja osobnosti dieťaťa sa vyhodnocuje najmenej jedenkrát mesačne. Ak je dieťa ťažko zdravotne postihnuté, súčasťou individuálneho plánu rozvoja osobnosti dieťaťa je aj program rehabilitačnej činnosti vykonávanej s cieľom aktivizovať vnútorné schopnosti dieťaťa na prekonanie osobnostných a sociálnych dôsledkov ťažkého zdravotného postihnutia (Zákon č. 305/2005 Z.z).

Mikloško (2008,s.50) k tomu dodáva: „Ak je nariadená ústavná výchova, určený úrad v spolupráci s obcou, detským domovom a prípadne akreditovaným subjektom sú povinný vypracovať plán výchovnej činnosti s dieťaťom a jeho rodinou. Zákon zaväzuje aj obec poskytovaním príspevku na dopravu rodiča do detského domova a na vyčlenenie prostriedkov, ktoré sa prvý rok použijú na sanáciu rodiny alebo vytvorenie podmienok pre náhradnú rodinnú starostlivosť. Výkon ústavnej starostlivosti sa realizuje v profesionálnych rodinách alebo v diagnostických, samostatných alebo špecializovaných skupinách, pričom výkon ústavnej výchovy v profesionálnych rodinách má prednosť pred inými formami. S klasickým internátnym modelom ústavnej výchovy zákon už nepočíta.“

Tabuľka 1.1 nám prehľadne rozdeľuje počet detských domovov od roku 2000 do roku 2009.

Tabuľka 1.1: Detské domovy na Slovensku

Rok	Štátne DeD	Cirkevné a iné DeD	Celkový počet DeD	Celkový počet detí v DeD	Umiestnených v štátny DeD	Umiestnených v neštátnych a v cirkevných DeD
2000	75	12	87	3 637	3 416	221
2001	75	13	88	3 493	3 258	235
2002	75	13	88	3 260	2 995	265
2003	76	12	88	3 324	3 069	255
2004	78	16	94	3 859	3 577	282
2005	79	17	96	4 191	3 882	309
2006	81	17	98	4 709	4 279	430
2007	77	17	94	4 570	4 145	425
2008	77	20	97	4579	-	-
2009	77	20	97	4 092	3686	406

Zdroj: Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny

V súčasnej dobe sú detské domovy prevažne rodinného typu. Prvý detský domov rodinného typu vznikol v roku 1972 v Novom Meste nad Váhom. Do tej doby sa praktizoval systém internátnej ústavnej výchovy. Mikloško (2004) uvádza, že základ života v takomto systéme výchovy tvoril domový poriadok a režim dňa. Obrazne to možno nazvať „čakanie v rade pred okienkom“. Deti denne dostanú približne 141 príkazov, zákazov, usmernení a inštrukcií. Detský domov internátneho typu podľa Škovieru (2007) jasne deklaruje, že je náhradným riešením. Poskytuje starostlivosť a výchovu, pritom však nevytvára ilúziu skutočného domova. Dieťa sa v ňom stretáva s izbami pre deti, klubovňou, kolektívnymi sprchami a niekoľkými kabínkami WC. Vychovávateľia majú svoje vlastné WC, prípadne sprchu. V bežnej rodine je takéto priestorové riešenie vzdialené reálnemu bývaniu detí v bežnom prostredí. Na nevýhody detských domovov internátneho typu poukazujeme v nasledujúcej kapitole.

2.1 Nevýhody detského domova internátneho typu

Ako jednu z hlavných nevýhod detských domovov internátneho typu vidí Mikloško (2004) to, že inštitúcia sa aj voči takmer dospelému dieťaťu správa paternalisticky, je to stále ona, ktorá niečo zabezpečuje (školu, zamestnanie, bývanie) a dieťa sa ťažko vyrovnáva s tým, keď sa má zrazu o seba postarať samo. Tento model inštitucionálneho paternalizmu je nevýhodný nielen z hľadiska sociálneho učenia, ale oslabuje emocionálnosť dieťaťa (napr. smútok z neúspechu, radosť z úspechu).

Dieťa vychovávané v kolektívnom zariadení je ochudobnené o citový vzťah k dospelému človeku. Takáto absencia vzťahu má za dôsledok prehĺbovanie citovej opustenosti, pocitu menejcennosti a odstrčenosti. Ako ďalej Mikloško (2004) dodáva, inštitúcia viac ako samostatnosť vytvára závislosti. Rozhoduje za dieťa čo je dobré a čo zlé, nenúti ho aktívne hľadať riešenia problémov, učí ho prijímať skôr uniformné ako alternatívne pohľady na konflikty a modelové situácie. Nezriedka deformuje sebahodnotenie dieťaťa. Vytvára mikrosvet, ktorý si žije svojím životom a s reálnym svetom je vo väčšom či menšom rozpore.

Na nevýhody výchovy v ústavnom prostredí poukazuje aj Zelina (In: Mikloško, 2008, s. 31), podľa neho deprivácia detí dlhodobo vyrastajúcich mimo rodiny v internátnom zariadení sa prejavuje najväznejšie v oblasti schopností a osobnosti dieťaťa.

V oblasti schopností:

- deprivované deti majú celkovo znížené schopnosti a inteligenciu v pásme podpriemeru,
- v mladšom školskom veku u deprivovaných detí dochádza ku konvergencii chronologického a mentálneho veku,
- pozornosť deprivovaných detí je slabšia v porovnaní s deťmi rovnakého veku v neinštitucionalizovaných podmienkach výchovy, vnútorný aktívny útlm centrálnej nervovej sústavy je u detí z domova oslabený,
- nonverbálna zložka inteligencie je vyššia ako verbálna,
- tieto deti majú rezervy v mentálnom rozvoji,

V oblasti osobnosti:

- inštitucionalizované deti mladšieho veku majú zvýšenú afektivitu v zmysle pudovosti, miernu introverziu, formálny kolektivismus,
- znížená je u nich snaha uplatniť sa, majú málo ideálov, nízke nároky na úspech, nízke alebo žiadne nadšenie pre vyššie hodnoty,
- vôľové charakteristiky, vytrvalosť a koncentrácia sú znížené, nízka je aj originalita myslenia,
- deprivované deti sú viac zamerané na uspokojovanie základných biologických potrieb.

2.2 Transformácia detských domovov

Na základe mnohých nevýhod je potrebné, aby boli urobené viaceré zmeny. Zmeny je potrebné podľa Kasanovej (2008,s. 283) vykonať v troch hlavných oblastiach:

1. Skvalitnenie terénnej práce s rodinou:

- osobitná ochrana detí, uspokojenie potrieb detí, ktorým je potrebné zabezpečiť takú ochranu a starostlivosť, aká je nevyhnutná pre ich blaho a ktorá rešpektuje ich najlepší záujem,

2. Prehĺbenie využívania rôznych foriem NRS:

- zabezpečenie rovnocenného náhradného prostredia deťom, ak nie sú vychovávané v prirodzenej rodine, ktorá by mala prevládať nad ústavnou výchovou,
- vytvorenie priestoru pre špecializované poradenstvo a odbornú prípravu náhradných a profesionálnych náhradných rodičov prostredníctvom špeciálnych výcvikových programov (napr. PRIDE).

3. Transformácia internátnych detských domovov:

- Cieľom transformácie je, aby sa detské domovy stali pre deti „prestupnou stanicou“, kým sa nepodarí pôvodnú rodinu sanovať, resp. zabezpečiť náhradnú rodinu. Charakter starostlivosti v detskom domove postaviť na profesionálnych

náhradných rodinách a samostatných skupinách. Profesionálna náhradná rodina poskytuje deťom starostlivosť a výchovu vo vlastnom rodinnom prostredí mimo detského domova. Samostatná skupina umožňuje poskytovanie starostlivosti a výchovu blízku rodinnému prostrediu najmä zmenou výchovného systému, samostatným stravovaním a hospodárením s vyčleneným rozpočtom.

Mikoško(2008) uvádza, že transformácia- proces zmeny celého systému náhradnej výchovy prebieha na Slovensku od roku 2000. Od roku 1997 prešli detské domovy a dojčenské ústavy pod spoločným názvom detské domovy do odvetvovej pôsobnosti Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR, čím sa vytvoril základný predpoklad k rozvíjaniu jednotnej línie v náhradnej výchove dieťaťa, spočívajúcej v prechode od inštitucionálnej výchovy k výchove, ktorá má rodinný charakter. Základnou myšlienkou transformácie je, aby sa dieťa, ktoré nie vlastnou vinou prišlo o možnosť a právo vyrastať vo vlastnej rodine, mohlo do svojej rodiny po čase vrátiť. Samotná transformácia výkonu ústavnej starostlivosti v detských domovoch vychádza podľa Mikloška (2008,s. 60) z týchto 4 pilierov:

1. Transformácia výchovných podmienok

Cieľom je zmena filozofie prístupu, metodiky výchovy a vnútornej organizácie detského domova, s prioritnou pozornosťou na dieťa. Základným predpokladom k dosiahnutiu stanoveného cieľa je tímová spolupráca celého personálu, ako aj ďalších odborníkov (riaditeľ, sociálny pracovník, vychovávateľ, psychológ, učiteľ, pediater a pod.), ktorých vzájomné pôsobenie na dieťa sa bude prelínať a navzájom dopĺňať.

V praxi to znamená:

- zameranie výchovného vplyvu na budovanie zdravej, sociálnej zrelej osobnosti s osobitou životnou perspektívou
- vypracovanie výchovného systému na základe individuálneho prístupu k dieťaťu, (individuálny plán rozvoja dieťaťa)
- vypracovanie spôsobu monitorovania a pravidelného vyhodnocovania efektivity pôsobenia profesionálnych rodičov a vychovávateľov
- vytvorenie funkčných predpokladov pre kvalitnú tímovú prácu zamestnancov a ďalších členov tímu okolo dieťaťa.

Uvedená oblasť transformácie výkonu ústavnej starostlivosti je najdôležitejším a najpotrebnejším nástrojom v procese transformácie výkonu ústavnej starostlivosti. Cieľom je prechod od kolektívnej formy výchovy k individuálnej práci s dieťaťom.

2. Transformácia personálnej štruktúry

Personálne obsadenie

Detský domov má novú personálnu štruktúru. Na nevýhody personálnej štruktúry internátneho typu poukazuje Kasanová (2008) v týchto bodoch:

- časté striedanie personálu,
- vzťahy medzi vychovávateľmi a deťmi sú povrchné,
- negatívny vplyv kolektívnej výchovy, ktorý sa prejavuje napríklad v šikanovaní, stratou imunity, predčasnými sexuálnymi skúsenosťami, slabými výsledkami v škole, s problémami so založením si vlastnej rodiny.
- Nová personálna štruktúra je optimálna vo vzťahu k potrebám detí, kde prebehlo prebudovanie profesijnej štruktúry zamestnancov v prospech pedagogických profesií a kde sa kladie dôraz na odbornú spôsobilosť a osobnostné predpoklady a význam jednotlivých zamestnaneckých skupín, vrátane profesionálnych náhradných rodičov.

3. Transformácia priestorových podmienok

Neoddeliteľnou súčasťou transformácie je aj zmena priestorových podmienok detských domovov. Internátne detské domovy sú charakteristické vo veľkej miere veľkokapacitnými budovami a kaštieľmi, s interiérom prispôbeným kolektívnej forme výchovy, v rámci ktorej vo výraznej miere absentuje príprava dieťaťa na samostatný život.

- Priestorová transformácia znamená vytvorenie priestoru pre úlohy, ktoré detskému domovu z jeho činnosti vyplývajú. Samostatné skupiny potrebujú pre svoju činnosť samostatné priestorové jednotky bytového charakteru. Pre prítomnosť a budúcnosť detí je dôležitý život vo vymedzenom priestore, aby sa naučili chrániť si tento priestor a zároveň rešpektovať životný priestor iných.

Dôležité pre ich vývin je naučiť sa spolunažívať a budovať vzťahy spolupatričnosti s ľuďmi, s ktorými žijú v spoločnom priestore- domácnosti samostatnej skupiny.

- Priestory samostatnej skupiny sú systémovo rozčlenené do troch zón (vstupná zóna, denná zóna a kludová zóna), ktoré zodpovedajú vybavením a údržbou štandardnej kultúre bývania
- Samostatná skupina má všetky náležitosti ako väčší byt (samostatný vchod, kuchyňa, obývačku- spoločnú miestnosť, detské izby, sanitárne vybavenie)
- V samostatnej skupine je umiestnených max. 8 až 10 detí
- V jednej izbe sú umiestnené najviac 3 deti (výnimočne 4 deti súrodeneckej skupiny)

Každé dieťa má vytvorený priestor na súkromie (vlastný stolík, nočný stolík, lampa a iné) a svoje osobné veci má uložené vo vlastnej izbe na dohodnutom mieste.

4. Transformácia hospodársko - ekonomických podmienok

- vytvorenie podmienok na nadobudnutie základných zručností a návykov v narábaní s finančnou hotovosťou, v obstarávaní nákupov a účasti na príprave stravy, výchova k hospodárskemu zaobchádzaniu s materiálnymi a finančnými prostriedkami
- zavedenie pravidiel pridelovania, hospodárenia a zúčtovania pridelených prostriedkov pre samostatné skupiny a ďalšie prevádzkové súčasti
- vypracovanie systému hodnotenia hospodárenia v jednotlivých samostatných skupinách.

2.3 Profesionálna náhradná výchova v rodine

Podľa Šípošovej (In: Longauer, Selická, Vanková, 2006, s.45) „profesionálna náhradná rodina poskytuje starostlivosť dieťaťu s nariadenou ústavnou výchovou vo vlastnom rodinnom prostredí, mimo detského domova. Profesionálna náhradná rodina

môže poskytovať starostlivosť aj maloletej matke s nariadenou ústavnou výchovou a jej dieťaťu. Pri organizovaní tejto starostlivosti o deti vznikla potreba kvalifikovanejšieho posudzovania a prípravy občanov vhodných vykonávať profesionálnu náhradnú starostlivosť.“

Profesionálna náhradná výchova v rodine bola u nás prvýkrát právne zakotvená v r. 1993 v zákone č. 279/93 Z.z. o školských zariadeniach a v praxi sa uplatňuje od roku 1996. Detské domovy v tom čase patrili pod rezort školstva. Zámerom zákonodarcu bolo vytvoriť taký typ výchovy, v ktorom by sa spájali výhody rodinného prostredia s dostupnosťou odbornej pomoci pri výchove (Mikloško,2008,s.50). Longauer, Selická, Vanková (2006) tvrdia, že profesionálna náhradná výchova v rodine je na rodinnom modeli založená forma náhradnej výchovy a môže významne transformovať existujúce detské domovy na rodinný typ. Z tohto podľa Mikloška(2008) vyplýva, že profesionálne rodičovstvo nie je rodinnoprávnym, ale pracovnoprávnym vzťahom. Profesionálny rodič podpíše pracovnú zmluvu s detským domovom a stáva sa jeho zamestnancom, pričom jeho pracovnou náplňou je výchova dieťaťa. Musí prejsť procesom posudzovania a prípravy, podobne ako adoptívny alebo pestúnsky rodič, pričom sa sledujú jeho osobné a osobnostné predpoklady.

Klimeš (In: Škoviera, s. 67) zhrnul najdôležitejšie „atribúty“ , v ktorých sa vhodný žiadatelia na profesionálne rodičovstvo líšia od „bežných“ neplodných párov do nasledovných bodov:

- Majú veľa kontaktov s deťmi (od dobrovoľných po rodinné a priateľské).
- Majú široké vedomosti o problematike náhradnej výchovy, získané z kníh, rôznych kontaktov, alebo praxe s deťmi z detských domovov. Vedia, pre čo sa rozhodli a čo ich čaká.
- Sú menej orientovaní na výkon, viac pozornosti smerujú na rodinu a spolunažívanie.
- Sú menej ambiciózni a sebavedomí, súčasne sú psychicky stabilní.
- Žijú si svoj život. Získanie dieťaťa nie je alfou a omegou života. Ich životná motivácia nestojí a nepadá zo získaním dieťaťa.
- Ide im o záujem dieťaťa: „Dajte nám dieťa, ktoré potrebuje pomoc.“

- Pri vyšetreniach sa neboja hovoriť otvorene a prirodzene o pomerne intimných veciach, nemajú tendenciu k pretvárke a štylizácii. Neboja sa hovoriť ani o nepríjemných stránkach svojho partnerského života.
- Sú tolerantní a pokojne znášajú rôzne nepríjemnosti života (napr. dĺžku vyšetrenia)
- Nemajú sklon k manipulácii, citovému vydieraniu, ironizovaniu, vyčítaniu a moralizovaniu.
- Nemajú sklon k extrémizmu, k čiernobielym ideológiám a schematickému etickému uvažovaniu.
- Sú spoločenskejší, viac hovoria, majú bližšie k skupinovému životu (partia, výrazné rodinné vzťahy) než k individualizmu.
- Medzi záujmy prevažujú aktívne a také, ktoré vyžadujú manuálnu zručnosť, nad záujmami študijnými.
- Netrpia výraznými pocitmi viny ani úzkosti, majú otvorený a tolerantný vzťah k sexu.
- Vedia vychádzať i s problémovými ľuďmi.

Hlavné výhody profesionálnej náhradnej starostlivosti vidí Kasanová (2008,s.286) v týchto základných bodoch:

- Profesionálna rodina lepšie zohľadňuje napĺňanie potrieb dieťaťa.
- Prechod detí do dospelosti je prirodzenejší a predpokladá sa, že niektoré rodiny požiadajú o inú formu starostlivosti, napr. pestúnstvo.
- Možno tu umiestniť aj viacpočetné skupiny súrodencov. K tomuto bodu Mikloško (2008) dodáva, že medzi súrodencami, ktorí žijú v rozdielnych detských domovoch boli zistené zhoršené vzťahy. Preto je dôležité, pokiaľ to dovoľia okolnosti neboli súrodenci delení do rôznych detských domovov a bolo im umožnené aj po rozpade spoločnej biologickej rodiny vyrastať spolu. Prechod detí zo samostatnej skupiny detského domova do profesionálnej

náhradnej rodiny je časovo menej náročný, realizovateľný bez súdneho rozhodnutia a bez súhlasu biologických rodičov.

- Dieťa má možnosť vyrastať v prirodzenom prostredí, nie je vytrhnuté z rodiny a umiestnené v zariadení.
- Minimalizácia negatívnych javov.
- Možnosť priblíženia rodinného prostredia a vzťahov v existujúcej rodine.
- Existencia užších citových väzieb medzi deťmi a vychovávateľmi.
- Účelnejšie využívanie voľného času.
- Zlepšenie vyučovacích a výchovných prostriedkov.
- Vedenie detí k samostatnosti.
- Formovanie základných psychických potrieb.
- Dieťa vyrastá v prostredí, ktoré mu dá pocit, ako veľmi je milované (láska, istota, bezpečie, dôvera dospelých, ocenenie úspechu, pomoc pri neúspechu).

Škoviera (2007) píše, že detský domov ponúka predovšetkým prístup „tu a teraz“. Umožňuje síce pobyt až do 25-teho roku, ale žiadnu istotu kontinuity- nikto dieťaťu nezaistí rovnakú vychovávateľku na celú dobu jeho pobytu. Neumožňuje mu ani dostatočné a bezpečné prežitie psychosociálnych kríz. Dobrá náhradná rodina ponúka vzťahy na celý život, v stabilnom „personálnom“ zložení. Ak sa do nej dieťa dostane v útlom veku, má šancu prežiť štandardný psychosociálny vývoj.

3. ŽIVOT DIEŤAŤA V DETSKOM DOMOVE

3.1.Osobnosť a pracovná náplň vychovávateľa v detskom domove

Osobnosť vychovávateľa

Osobnosť vychovávateľa detského domova musí v sebe prirodzeným spôsobom jednotiť tie stránky ľudskej povahy, ktoré v deťoch upevňujú pocit dôvery, authority, spoločenskej a kultúrnej rozhl'adenosti. Vychovávateľ by mal mať k deťom hlboký, osobný vzťah založený na vzájomnej sympatii. V tomto priaznivom pôsobení oboch strán, keď vychovávateľ nechápe svoj pobyt v detskom domove iba ako súčasť denného zamestnania so svojimi každodennými povinnosťami a dieťa nepozera na vychovávateľa ako na človeka, ktorý tu je iba pre to, aby niečo zakazoval, dával príkazy a trestal za ich nesplnenie, je možné citové otvorenie sa detí. Takéto otvorenie sa, je dôležité pre dieťa samotné, keď vo svojej biologickej rodine nemalo túto príležitosť a ani sa táto príležitosť od jeho rodičov nežiadala. Pre vychovávateľa má toto otvorenie sa veľký význam pre porozumenie duševného sveta dieťaťa. Môže pochopiť jeho myslenie a konanie a pomôcť mu pri jeho problémoch nie ako zamestnanec detského domova, ale ako priateľ. Ako tvrdí Matejček (1986), výchova sa zakladá na citovom vzťahu vychovávateľa k dieťaťu. Nestačí mať len dieťa rád, ale je treba mať rád i druhých ľudí a dieťa k tomu zámerne viesť. Od doby, keď je k tomu vnútorne zrelé, učíme dieťa dávať a prijímať, rozdeliť sa o to, čo má, vzdať sa niečoho v prospech druhých.

Značný dôraz sa kladie aj na pedagogickú tvorivosť vychovávateľa, ktorá sa prejavuje ako tvorivý prístup k riešeniu výchovných situácií. Tvorivý štýl výchovy podľa Zeliny (1996) vyjadruje skutočnosť, že vychovávateľ by mal profesionálne poznať svoj štýl a vedieť regulovať svoje správanie variabilne vzhľadom na úlohy, osoby, situáciu. Napr. má ovládať direktívny štýl, ale aj nedirektívny, má dokázať meniť svoje prístupy, a to bez toho, aby tým popieral svoju osobnosť, aby predstieral a hral rolu niektorého štýlu. Zmenu direktívneho štýlu výchovy na menej direktívny podľa Zelinu (1996,s. 62) možno dosiahnuť pomocou týchto 10 metód:

1. viac povzbudzovať deti, používať akceptáciu, empatiu, pochvaly, vyslovenie dôvery.
2. ponechať viac na deti, aby organizovali svoju prácu,
3. používať otázky, ktoré umožňujú deťom voľnosť. Viac otázok na hodnotiace myslenie, tvorivosť, prežívanie, pocity,

4. viac sledovať city a prežívanie detí, ich pozornosť,
5. umožňovať, aby deti dávali otázky, dať čas na ich myslenie, skúmanie, hľadanie,
6. učiť deti počúvať, učiť ich viesť rozhovor, polemiku,
7. učiť deti tvorivo riešiť problémy, používať heuristiky,
8. vychovávateľ sa má učiť pôsobiť motivačne, citovo, má ovládať princípy rétoriky a verbálneho pôsobenia na deti,
9. rozvíjať hodnotiace myslenie detí, dávať im otázky, úlohy na rozvíjanie kritického myslenia v oblasti racionálnych problémov, v oblasti etiky a estetiky,
10. aplikovať náročnosť k deťom, poznať ich úroveň rozvoja a pomocou úloh ich viesť do pásma najbližšieho rozvoja.

Náročná práca vychovávateľa vyžaduje okrem tvorivosti aj jeho dôslednosť pri vykonávaní denných úloh a povinností. Ak vychovávateľ vyžaduje od detí, aby zodpovedne plnili svoje úlohy, aby ich dokázali v stanovenom termíne dokončiť, musí sa stať sám príkladom svojou zodpovednosťou a dôslednosťou. Je dôležité, aby v ňom mali deti oporu aj v takých situáciách, keď musí splniť sľub, ktorý im dal. Z toho dôvodu musí k sľubom a dohodám, na ktorých sa s deťmi dohodol, pristupovať uvážlivo, aby nestratil ich dôveru. Takáto dôslednosť prináša podľa Matejčka (1986) dieťaťu pocit istoty a tento pocit je akýmsi uhoľným kameňom vo výstavbe detskej osobnosti. Ak sa ľudia, t.j. všetci tí, ktorí sú s ním v bezprostrednom dennom styku správajú k nemu v rovnakých situáciách vždy približne rovnako tým istým spôsobom, stáva sa mu svet okolo zrozumiteľným, jasným- vyzná sa v ňom. Vie, čo od nich môže očakávať. Vie, čo smie a čo nesmie, čo musí a čo môže. Naučí sa rýchlo poznať hranice svojej slobody tak, aby neohrozoval slobodu druhých. A hlavne rýchlo získať istotu, že sa na ľudí, ktorých pozná, môže vo všetkých situáciách spoliehať.

Jednou z najdôležitejších úloh vychovávateľa je viesť deti k samostatnosti tak, aby keď odídu z detského domova boli pripravené na skutočný a náročný život mimo domova. Je to úloha, ktorá sa priamo viaže na ich zlyhanie, alebo zvládnutie prechodu z jedného prostredia do druhého. Pri zadávaní úloh musí vychovávateľ pristupovať individuálne. Každé dieťa je inak osobnostne vybavené. Podľa Matejčka (1986,s.135), „deti u ktorých prevláda silná úzkosť a neistota zo všetkého „cudzieho“, potrebujú mať

prirodzené viacej istoty a opory vo svojich vychovávateľoch. Majú cestu k samostatnosti dlhšiu a náročnejšiu.“ K deťom musí pristupovať bez nervozity s pokojným a povzbudivým správaním. Matejček (1986) pokračuje, vychovávateľ musí deti na nepríjemnosti pomaly navykať a trénovať- avšak s dôkladným zaistením. Je dobre, ak ich môže na „nebezpečné“ situácie vopred pripraviť a dať im najavo, že má pochopenie pre ich úzkosti, že s nimi sympatizuje a že je pohotový im poskytnúť náležitú oporu. Nemôže učiť dieťa samostatnosti tým, že ho obrazne povedané hodí do vody a nechá plávať.

Škoviera (2007) píše o šiestich oblastiach, alebo očakávaniach, aspirácií a predstáv, ktoré sa k osobe vychovávateľa vzťahujú:

Vychovávateľ- Kvalitný vychovávateľ chce realizovať svoje vízie i odborný potenciál, ktorým disponuje. Nechce byť iba výkonným mechanizmom a plniť pokyny a plány iných ľudí. Dáva prednosť tvorivým činnostiam pred mechanickým plnením úkolov.

Vedenie zariadenia- Očakáva, že vychovávateľ bude flexibilne plniť ich požiadavky. Tie môžu smerovať od športu až k ručným prácam, od ekologickej výchovy až po sexuálnu výchovu a že deti v skupine budú dodržiavať poriadok a režim zariadenia.

Zriaďovateľ (ekonóm)- Chce vychovávateľa, ktorý nebude vysokoškolsky kvalifikovaný, pretože je potom lacnejšou pracovnou silou.

Deti vo (výchovnej) skupine- Chcú vychovávateľa, ktorý ich zaujme, získa si ich dôveru, môže byť ich oporou a „nehrozuje“ ich pohodlie svojimi nárokmi. Deti školského veku neočakávajú a adolescenti ani nechcú, aby bol ich „náhradným“ rodičom.

Ostatný personál- Vychovávatelia budú univerzálne použiteľní a budú stále v pohotovosti. Výchovná činnosť je spojená predovšetkým s udržovaním poriadku a čistoty, vychovávatelia a deti sú pre ostatný personál iba nedostatočne využité pracovné sily.

Rodičia dieťaťa- Očakávanie súvisí s mierou, s akou akceptujú fakt, že dieťa je umiestnené do zariadenia náhradnej ústavnej výchovy. Dá sa u nich zistiť celý rad postojov, od apatie k ochranárskym postojom a „koalícii“ s dieťaťom až po požiadavky kladené na vychovávateľa.

V súvislosti s transformáciou detských domovov z inštitucionálneho typu na rodinný Škoviera (2007) píše o zmene myslenia vychovávateľa a priblížení sa rodine. V praxi to znamená:

- Vytvorenie životného priestoru, ktorý je akýmsi väčším bytom,
- Odbúranie „servisných služieb“ – žiadna kuchárka, upratovačka,
- Presunutie týchto činností a tiež zásobovanie na vychovávateľov a v rámci možností i na deti (s ohľadom na ich vek), model je podobný rodine, kde sa tiež varí, perie, upratuje.

Zmena myslenia vychovávateľa by mala mať hlavný vplyv aj na jeho prístup k práci v detskom domove. Vzhľadom na negatívnu skutočnosť, že vychovávateľstvo býva často povolaním na prechodnú dobu, nie je možné, aby sa stal pre dieťa ideálnym predstaviteľom rodiča. Dôvody, prečo vychovávatelia z detských domovov odchádzajú, uviedol Škoviera (2007,s.105) v týchto bodoch:

- náročná pracovná doba, ktorá neumožňuje uviesť do súladu potreby starostlivosti o vlastnú rodinu a požiadavky na prácu v detskom domove (to sa dotýka predovšetkým vydatých žien s malými deťmi),
- nedostatočné naplnenie odborných ambícií (to sa dotýka niektorých vysokoškolsky vzdelaných vychovávateľov, ktorí neakceptujú pracovnú náplň s prevahou nepedagogických činností),
- príliš veľké zastúpenie činností podobných tým, ktoré vychovávateľ prevádza doma, výrazne zvyšuje psychickú vyčerpanosť,
- interpersonálne konflikty spojené s absenciou spoločenských zvykov, tradícií a rituálov- malá schopnosť dohody o dôležitých problémoch v skupine piatich vychovávateľov.

Pracovná náplň vychovávateľa v detskom domove

Škoviera (2007,s. 106) vymedzuje pracovnú náplň vychovávateľa v nasledujúcej tabuľke:

Tabuľka 1.2

Činnosti vychovávateľa	%
Príprava na školu a vyučovanie (domáce úlohy, precvičovanie učiva a pod.)	16
Sebaobslužné činnosti (udržovanie čistoty prostredia, pranie, hygiena)	12
Činnosti, ktoré deti aktívne rozvíjajú (tvorivé hry, spev, tanec, ručné práce a pod.)	9
Relaxačné a zábavné činnosti (diskotéka a počúvanie hudby, sledovanie TV, pobyt na čerstvom vzduchu, vychádzka a pod.)	11
Spoločensky prospešná činnosť (práca v areálu zariadenia, na záhrade, v obci a pod.)	8
Príprava potravy (varenie, pečenie)	15
Dozor nad deťmi (pri akciách, ktoré zaist'uje niekto „zvonku“, počas nočnej služby)	10
Iné pomocné činnosti (sprevádzanie dieťaťa k lekárovi či k inému odborníkovi, nákupy a pod.)	7
Administratíva	12

3.2 Osobnosť sociálneho pracovníka a sociálna práca v detskom domove

Sociálny pracovník detského domova je v prvom rade ochrancom práv dieťaťa. Zameriava sa pri výkone svojej práce na sociálny aspekt detí umiestnených v inštitucionálnej starostlivosti a tým dopĺňa vzdelávací a výchovný aspekt, ktorý je tiež súčasťou starostlivosti o dieťa. Donedávna prevládala administratívny charakter práce sociálneho pracovníka, no v súčasnej dobe v rámci transformácie detských domovov na detské domovy rodinného charakteru výchovy, sa ešte výraznejšie v práci sociálneho pracovníka vyžaduje konkrétna práca s dieťaťom, najmä s jeho biologickou rodinou (Kasanová, 2008, s. 278).

Z podstaty sociálnej práce podľa Levickej (2008,s. 134) „prirodzene vyplýva požiadavka, aby jednou zo základných vlastností sociálneho pracovníka bola práve humánnosť, z čoho plynie očakávanie, že:

- Sociálny pracovník má záujem o ľudí, o ich individuálne osudy a problémy,
- Sociálny pracovník chce pomáhať.“

Záujem o ľudí musí byť u sociálneho pracovníka najzákladnejším princípom jeho práce. Bez záujmu a sociálneho cítenia nemôže byť pomoc poskytovaná klientovi účinná.

Etický kódex obsahuje požiadavky na správanie sa sociálneho pracovníka voči deťatú. Predovšetkým ide o požiadavky:

- **Nediskriminovať det'a.** Táto požiadavka znamená zaobchádzať so všetkými deťmi rovnako, neuprednostňovať žiadne det'a. Sociálny pracovník poskytuje svoje služby všetkým deťom bez rozdielu farby pleti, náboženskej príslušnosti či politickej orientácie.
- **Rešpektovať autonómnosť det'at'a.** Det'a je autonómna ľudská bytosť, ktorá má právo rozhodovať o sebe, svojom osude. Má právo robiť vlastné rozhodnutia a realizovať ich. Sociálny pracovník má v rámci svojho profesionálneho pôsobenia posilňovať tieto sociálne zručnosti svojho det'at'a tak, aby si uchoval a rozvinul tie, ktoré posilňujú jeho svojbytnosť.
- **Zachovávať ľudskú dôstojnosť.** Každé det'a je predovšetkým ľudská bytosť a ako taká má právo na dôstojné zaobchádzanie. Sociálny pracovník svojím správaním prejavuje det'at'u svoju úctu a jeho dorozumievanie s každým det'at'om musí odrážať požiadavky na slušnú medziludskú komunikáciu. Ani v tých najzložitejších životných situáciách sa táto požiadavka nesmie porušiť (Levická,2008,s. 136).

Mikloško (2008,s. 64) uvádza 6 základných bodov náplne práce sociálneho pracovníka v detskom domove:

1. Odstránenie sociálnej izolácie detského domova:

Pre odstránenie sociálnej izolácie zariadenia je dôležité, aby bola verejnosť o diani v detskom domove dostatočne informovaná, a aby s týmto zariadením mohla prichádzať do každodenného kontaktu, či už prostredníctvom dobrovoľníkov, ktorí môžu deťom poskytnúť nové celoživotné vzťahy a pozitívne vzory, alebo úzkou spoluprácou vzdelávacích školských a mimoškolských inštitúcií, ktoré deti navštevujú, prípadne môžu navštevovať. V neposlednom rade je však potrebné pracovať aj s miestnou tlačou, či s elektronickými médiami, ktoré môžu prinášať pozitívny obraz zariadenia smerom k verejnosti a tak zabráňovať príchody rôznych konfliktov medzi deťmi z detského domova a obyvateľmi miestnej komunity.

2. Vytváranie priestoru pre komunikáciu dieťaťa s biologickou rodinou:

Deti z detských domovov zvyčajne túžia po svojich biologických rodičoch, otvorene či skryte a túžia ich vidieť alebo aspoň byť s nimi vo vnútornom spojení a vnímať akceptovanie jeho biologickej rodiny svojim okolím. Pokiaľ táto potreba osobnej identity dieťaťa nie je naplnená, prichádza k výchovným problémom a konfliktom. Sociálny pracovník v detskom domove by si mal tejto v minulosti veľmi podceňovanej a opomínanej skutočnosti vedomý a v spolupráci s ďalšími členmi tímu okolo dieťaťa robiť všetko preto, aby pomohli dieťaťu zvládať svoje konfliktné pocity vo vzťahu k biologickej rodine a pracovať na adekvátnej forme akceptovania a bezpečného kontaktu s biologickou rodinou. Kasanová (2008) o tom píše, ideálnym pre dieťa s nariadenou ústavnou starostlivosťou je úspešnosť sanácie rodiny a odchod dieťaťa do biologickej rodiny, z dôvodu čiastočného odstránenia príčin i čiastočného vyriešenia sociálneho problému danej rodiny. Všetko však závisí od záujmu a ochoty rodičov vytvoriť podmienky a pracovať na odstránení či zmiernení príčin, ktoré viedli umiestneniu dieťaťa. Aby bol pre takúto rodinu proces úspešný, okrem vlastnej motivácie potrebuje rodina servis podporného špeciálneho tímu, ktorého súčasťou sú aj sociálni pracovníci detského domova, psychológ. Sociálny pracovník by v spolupráci so psychológom detského domova mal vedieť dieťa, a takisto jeho rodinu pripraviť na stretnutia tak, aby naplnili svoj cieľ- budovať podporný a liečivý vzťah (napr. vhodná miestnosť určená pre prácu s dieťaťom a jeho rodičom, forma uvítania, ošetrenia priebehu a ukončenia návštevy, atď.), rovnako by mal sociálny pracovník vedieť odhadnúť kedy príchod rodiča nie je vhodný, či už zo strany dieťaťa, alebo zo strany rodiča.

Kasanová (2008), uvádza, že práca sociálneho pracovníka nasledovne postupuje:

- V spolupráci so sociálnym pracovníkom oddelenia sociálnoprávnej ochrany a prevencie príslušného úradu vypracuje sociálnu anamnézu, ktorá zahŕňa predstavu rodiča a dieťaťa (odvíja sa od veku dieťaťa a schopnosti zhodnotiť svoju situáciu) o jeho sociálnej situácii, zistenie príčin a dôvodov vzniku problému,
- Zisťuje sociálnu rolu, v ktorej rodič resp. dieťa zlyhalo,
- Poznaním vývinového procesu u rodičov odhaduje dynamiku možností, riešení, rozhovory s blízkymi príbuznými (starými rodičmi, súrodencami rodičov), širšou komunitou a spolupracovníkmi mu tiež poskytujú dôležité informácie o predpokladoch a schopnostiach rodičov zapojiť sa do riešenia situácie. Na základe tejto sociálnej anamnézy si sociálny pracovník vypracuje plán s rodinou, ktorý je zameraný na riešenie sociálneho problému. Jeho súčasťou je i plán sanácie rodinného prostredia. Mal by si stavať také čiastkové ciele, ktoré sú jasné, zrozumiteľné a hlavne dosiahnuteľné pre konkrétnych rodičov a tým sa stávajú zároveň i motivačnými. Východisko týchto cieľov by malo prameniť hlavne od rodičov, ktorí majú svoje sny, nádeje, túžby a osobné ciele a sociálny pracovník im napomôže s ich vlastným pričinením naplňať ich a prípadnou korekciou hľadať primerané alternatívy. Úspech v menších cieľoch je pre rodiča podnetom, aby dokázal riešiť i tie ciele, ktoré sa mu zdajú nedosiahnuteľné.“

Kontakt s biologickým rodičom nemusí byť len osobný, sociálny pracovník by mal dieťaťu vedieť vytvoriť možnosť aj pre inú formu komunikácie s jeho rodičom napr. formou telefonického kontaktu či písania listov. Nezastupiteľnú úlohu v tomto smere zohráva schopnosť sociálneho pracovníka pracovať v teréne a schopnosť cieľenej tímovej spolupráce sociálneho pracovníka v prospech dieťaťa a jeho rodiny.

3. Vytváranie podmienok pre náhradnú rodinnú starostlivosť:

Náhradná rodinná starostlivosť môže byť jedným z riešení problému opustených detí. Je však nesporné, že k takej forme starostlivosti ako je pestúnstvo, či osvojenie

spoločnosť na Slovensku ešte len dozrieva v porovnaní s inými vyspelými krajinami. Preto by sociálny pracovník nemal podceňovať túto skutočnosť a mal by využiť všetky dostupné zdroje na jej aplikáciu ako sú:

- Dostatočná informovanosť verejnosti o náhradnej rodinnej starostlivosti, o jej formách, ako aj o jej prínose pre opustené deti
- Spolupráca s odborníkmi v danej oblasti (právo, psychológia, mimovládne organizácie a pod.)
- Spolupráca s inštitúciami, do ktorých kompetencia organizácie náhradnej rodinnej starostlivosti spadá (najmä vybrané Úrady práce, sociálnych vecí a rodiny)

4. Prevencia:

Prevencia je nevyhnutná činnosť sociálneho pracovníka v úzkej spolupráci so psychológom a špeciálnym pedagógom vo vnútri zariadenia. Touto činnosťou predchádza vzniku vnútorným a interpersonálnym konfliktom. Je zjavné, že deti z detských domovov majú vysoké zastúpenie osobnostných problémov a nevedia sa orientovať vo vzťahoch, čo má veľa krát za následok mnohé negatívne dopady na ich život /konflikty v škole, konflikty s rovesníkmi, s dospelými, poruchy komunikácie, neschopnosť riešenia problémov adekvátnym spôsobom, agresivita, rôzne formy závislosti, predčasné otehotnenie mladých dievčat a následnú komplikáciu zaradenia sa do života, atď./ Niektoré deti už v dospievaní majú prvé skúsenosti s užívaním drog, či iných omamných látok, čo spôsobuje ich závislosť a sociálnu degradáciu ich už aj tak nepripravenej osobnosti. Sociálna práca v detskom domove by mala na tieto fakty reagovať následnou osvetou a spoluprácou s odborníkmi v danej oblasti, ako napr.:

- Plánovanie materstva a rodičovstva, výchova k rodičovstvu, sexuálna výchova
- Protidrogová osвета
- Poskytovanie psychologického poradenstva
- Výuka asertívneho správania, riešenia konfliktov, rozvoj komunikačných zručností, atď.

5. Vytvorenie podmienok pre pracovnú integráciu dieťaťa:

V tomto prípade by mal byť sociálny pracovník v detskom domove aktívny spolu s dieťaťom pri jeho pracovnom zaradení po odchode z detského domova. Preto sociálny pracovník by mal úzko komunikovať a spolupracovať s nasledovnými subjektmi:

- Podnikateľský sektor
- Miestny úrad práce
- Subjekty ktoré poskytujú do vzdelávanie a rekvalifikačné kurzy
- Ubytovacie zariadenia
- Fond rozvoja bývania a subjekty poskytujúce zvýhodnené stavebné sporenie

6. Resocializácia:

Veľakrát sa stáva, že dieťa po odchode z detského domova zlyhá. V tomto prípade sa často nemá na koho blízkeho obrátiť a požiadať ho o pomoc. Ak sa mladý človek po odchode z detského domova nachádza v sociálnej kríze, mal by mať možnosť vyhľadať sociálneho pracovníka, ako aj ďalších členov tímu detského domova, ktorí by mu mali mať možnosť pomôcť a poradiť, resp. vytvoriť priestor pre ďalšiu jeho spoločenskú integráciu:

- Spoluprácou s miestnym úradom práce
- Poskytnutím sociálneho, právneho a psychologického poradenstva
- Poskytnutím dočasného ubytovania
- Poskytnutím jednorazovej pôžičky
- Súčasťou resocializácie by mala byť aj katamnéza, teda informovanosť sociálneho pracovníka, ako sa mladému dospelému, ktorý vyrastal v ich zariadení, darí, či už formou:
  - Telefonického kontaktu
  - Osobného kontaktu
  - Návštevy priateľov, susedov, ďalších blízkych osôb.

3.3. Výchovno-vzdelávacia činnosť v detskom domove

Výchova je podľa Zelinu (1996) rozvíjanie možností človeka. V užšom slova zmysle je to odborné a cieľavedomé rozvíjanie psychických procesov, funkcií a vlastností osobnosti. Škoviera (2007) dopĺňa, ak chápeme výchovu ako proces rozvíjania osobnosti jednotlivca, ako cieľavedomú činnosť spojenú s predávaním a formovaním určitých poznatkov, schopností, hodnôt a postojov, ktoré sú podstatné pre určenie vzťahov k sebe samému a k iným ľuďom, k okoliu a k svetu, je výchova nepochybne primárna a nie náhradná tak, ako sa obecné pojem „náhradná“ chápe ako zastupujúca, rezervná, často vo významu nerovnocenná.

Kasanová (2008, s. 293) píše, že jedným z hlavných cieľov výchovy je zámerné pôsobenie na slobodné utváranie osobnosti mladého človeka tak, aby bol schopný rozvíjať sa ako bio-psycho-sociálna bytosť. Inými slovami, ide o rozvoj individuálnych vlastností človeka (telesných i duševných) za účelom čo možno najväčšieho osobnostného a sociálneho dobra. Ide tu nielen o výchovu, ale i prevýchovu, teda aj o postupné a zásadné odstraňovanie nesprávnych, výchovne nežiaducich návykov predchádzajúcej výchovy a o formovanie pozitívnych vlastností hodnotovej orientácie detí a mládeže s dôrazom na všeludské hodnoty.

Zelina (1996, s. 20) delí metódy výchovy na:

- Metóda **požiadaviek**,
- Metóda **presvedčovania**,
- Metóda **precvičovania**,
- Metóda **povzbudzovania**,
- Metóda **kladného vzoru, príkladu**.

Častou používanou metódou výchovnej práce v detských domovoch je podľa Hrdličkovej, Pávkovej (1989, s. 32) „metóda vysvetľovania a presvedčania, keď vychovávateľ vysvetľuje deťom požiadavky a normy, ktoré treba plniť a vedie ich k vlastnému presvedčeniu o nevyhnutnosti ich dodržiavania. Neobmedzuje sa však iba na slovné pôsobenie, ale snaží sa na besedách a v rozhovoroch poznať vnútorný život detí a problémy, ktoré ich znepokojujú.“ Ako ďalej Hrdličková, Pávková (tamtiež) uvádzajú, „významnú úlohu, predovšetkým pri osvojovaní elementárnych návykov kultúrneho a spoločenského správania a konania, vzťahu k práci a plneniu povinností

má metóda cvičenia a navykania. Táto metóda je založená na pravidelnom opakovaní a kontrole rôznych druhov činností. V podmienkach detských domovov môže byť značne účinná metóda hodnotenia správania a konania jednotlivcov i výchovnej skupiny. Hodnotenie môže mať rôznu podobu. Veľmi významne pôsobia sociálne odmeny, ako je napr. vyslovenie súhlasu, pochvala či iný prejav sympatie zo strany druhej osoby (vychovávateľa, kamaráta) alebo celej skupiny.“ Medzi najdôležitejšie zásady motivovania odmeňovaním, pochvalami môžeme podľa Zelinu (1996,s. 83) zahrnúť tieto:

a) hodnotiť treba skoro každý výkon dieťaťa, nemalo by sa stávať, že mnohé reakcie detí ostávajú bez hodnotenia vychovávateľom alebo samotnými deťmi

b) hodnotiť čo najrýchlejšie po výkone, reakcii dieťaťa, inak hodnotenie, či už pochvala alebo kritika, nemajú taký účinok

c) hodnotiť sa nemusí len slovne. Sú známe hodnotenia pomocou symbolov (body, známky), hodnotenie pomocou priznania privilégií (ich odňatie môže pôsobiť ako trest), sociálne odmeny (pozornosť, potlesk, podanie ruky a i.), dosť diskutabilné sú emocionálne odmeny od vychovávateľa, lepšie je riešenie, keď emocionálnu odmenu dávajú samotné deti

d) odmeny, pochvaly, ale aj tresty sa musia stupňovať podľa miery procesu, výkonu, podmienok

e) deti by mali vedieť, za čo môžu byť odmenené a za čo kritizované) pri hodnotení bodmi by sa mali tieto hodnotenia neustále doplňovať slovným hodnotením, ktoré si bližšie všíma vstup-priebeh činnosti-výstup, výsledok a podmienky, za ktorých ho dieťa dosiahlo. Formálne hodnotenie môže viesť k formálnym výkonom detí

f) pri negatívnom hodnotení sa nemá používať irónia, výsmech dieťaťa, sarkazmus, zahanbovanie dieťaťa. Mali by sa vecne vytknúť chyby, ale pritom vysloviť povzbudenie a vieru, že dieťa dokáže robiť lepšie, deti sa nemajú strašiť ešte pred začatím činnosti, ani inak sa im vyhrážať, hroziť im

g) nemajú sa používať telesné tresty, ani iné spôsoby tyranizovania detí (100-krát niečo odpísať a pod.), ak je to len možné, nemali by sa trestať vôbec, skôr h) prečin

ignorovať. Povzbudenie a vyslovenie dôvery dieťaťu, najmä ak sa urobí nefalšovane, úprimne, môže mať veľmi silné motivačné účinky. Najhorší je citový trest.

ch) vychovávateľ si má podrobne všímať, ako odmena alebo trest pôsobia na dieťa, má mať spätnú väzbu o prežívaní dieťaťa. Mnohí vychovávatelia žijú s predsudkom, že trest povedie u dieťaťa k lepšiemu správaniu, výkonu. Nie je to vždy pravda. Trest môže demotivovať dieťa, zahnať ho do seba, do obrany, alebo do agresie. Podobne odmena už nemusí pôsobiť pozitívne, dieťa môže pochvalu brať ako samozrejmosť- preto je dôležité sledovať, ako pôsobí trest alebo odmena na prežívanie a výkon dieťaťa, na jeho motiváciu.

i) jednou zo základných moderných zásad motivačnej výchovy a zároveň metódou je používanie sebahodnotenia detí. Takto sa nielenže predíde pocitom nespravodlivého hodnotenia, ale samotné hodnotenie detí je dobrým diagnostickým nástrojom pre vychovávateľa.

j) ďalšou zásadou motivačnej výchovy je, aby sa formy hodnotiacich súdov (kladných aj negatívnych) striedali, aby vychovávateľ poznal čo najviac spôsobov hodnotenia, aby ich varioval. Prax aj výskumy ukazujú, že hodnotenia detí zo strany vychovávateľov, sú veľmi stereotypné, mechanické, strácajú svoju hodnotu, funkciu.

Pri zvolení odmeny a trestu je potrebná rozvážnosť vychovávateľa, aby odmena a trest splnili svoju funkciu. Hrdličková, Pávková (1989, s. 21) k tomu dodávajú, „že rozvážny vychovávateľ najskôr výchovnú situáciu analyzuje, berie do úvahy jednotlivé alternatívy a až potom sa snaží spravodlivo rozhodnúť. Situáciu nerieši podľa subjektívneho dojmu, ale v súlade s kolektívnym hodnotením. Jeho hodnotenie by malo byť podložené pedagogicko-psychologickým poznaním osobnosti dieťaťa i skupiny, malo by sa prejavovať pokojným a zainteresovaným prístupom ku každej výchovnej situácii.“ Negatívne účinky odmeny a trestov ako motivačných faktorov rozdeľuje Zelina (1996, s.85) do týchto bodov:

Negatívne účinky odmien:

- Návyk na pochvalu,

- Spochybňujúca pochvala- neúprimná pochvala napríklad za slabý výkon môže mať opačný, bumerangový efekt. Nepovzbudzuje, ale demotivuje.

Negatívne účinky trestov:

- Keď sú tresty príliš vysoké vzniká strach,
- Trest môže u dieťaťa vyvolať únikové reakcie, posilňovať snahy vyhnúť sa škole, vychovávateľovi, učiteľovi,
- Trestom sa môže brzdiť tvorivosť, keď sa dieťa tresce za vymýšľanie, spontánne činnosti,
- Trestom navodené konfliktné správanie vyvoláva u detí úzkosť, ktorá môže dezorganizovať správanie, zhoršovať myslenie, pamäť, sústredenie a pri trvalejšom pôsobení je dieťa neurotizované,
- Dieťa môže potláčať v sebe strach pred trestom a pokiaľ sa ho úplne prestane báť, všímať si ho, trest sa míňa účinku,
- Trest vytvára zlú klímu v skupine, triede- je to klíma obáv, stresu, pocitov ohrozenia,
- Trest ako akt agresie vychovávateľa smerom k dieťaťu môže plodiť agresiu u dieťaťa, ktorá sa môže prejavovať prenesene k iným deťom, ľuďom, prírode, ale aj smerom k vychovávateľovi,
- Trestané dieťa sa naučí riešiť životné situácie trestami a agresiou, nedokáže tolerovať chyby, čím sa kazia medzilidské vzťahy.

Výchovno-vzdelávacia činnosť v detských domovoch musí vychádzať tiež z určitej metodiky a štruktúry, ktorá bude vždy v prospech detí. Podľa Hrdličkovej, Pávkovej (1989,s. 26), „na stanovenie výchovných cieľov, konkrétnych úloh i výchovných prostriedkov je nevyhnutné poznať osobitosti a možnosti rozvoja biologických a psychických predpokladov zverených detí a orientovať sa v ich sociálnych potrebách. Pri posudzovaní výchovnej situácie v skupine je účelné opierať sa o charakteristiku jednotlivca, ktorá je v zázname o dieťati ako dôležitá súčasť pedagogickej dokumentácie a ktorá hodnotí vekové a individuálne osobitosti dieťaťa umožňuje

zaradiť ho do najvhodnejšej skupiny, kde by našlo miesto zodpovedajúce potrebám a záujmom jeho samého i celej výchovnej skupiny.“

Pri poznávaní jednotlivcov a celého kolektívu, ktoré je základom analýzy výchovnej situácie, sa môžeme opierať o tieto hlavné metódy pedagogickej diagnózy:

a) Metóda pozorovania

Pozorovať jednotlivé stránky osobnosti, zameriavať sa na správanie a prejavy pri rôznych organizovaných alebo spontánnych činnostiach. Cenné údaje sa získavajú pri činnostiach, ktoré prebiehajú bez priameho vedenia vychovávateľa a deti sa pri nich prejavujú prirodzenejšie.

b) Metóda rozhovoru

Táto metóda môže byť v detskom domove veľmi účinná za predpokladu, že medzi dieťaťom a vychovávateľom existuje dobrý vzťah založený na vzájomnej dôvere a porozumení. Rozhovor s dieťaťom by mal mať neformálny charakter a vzhľadom na poslanie detských domovov je potrebné, aby sa približoval rozhovoru rodičov s deťmi.

c) Rozbor výsledkov činnosti

Zameriavať sa napríklad na výsledky činnosti vo voľnom čase, v škole, pri príprave na vyučovanie, na výsledky sebaobslužnej a spoločensky prospešnej činnosti (Hrdličková, Pávková, 1989, s.27).

Medzi výchovné prostriedky detských domovov patria „rôzne druhy činností-odpočinku, rekreácie, prípravy na vyučovanie, záujmových činností, sebaobslužných, spoločensky prospešných činností, činností počas prázdnin a voľných dní- majú v individuálnom programe vychovávateľa svoje miesto aj ďalšie výchovné prostriedky. Ďalší okruh výchovných prostriedkov tvorí využitie rôznych opatrení a noriem, písaných či nepísaných, ktoré sú záväzné pre organizáciu činnosti detí v detskom domov. Sú to napríklad pravidlá hier, zábav, súťaží, režim a poriadok detského domova, tradície detského domova“ (Hrdličková, Pávková, 1989, s.30).

3.4 Reedukačný detský domov a reedukačný domov pre mládež

Špeciálne výchovné zariadenia podľa Mikloška (2008) plnia úlohy pri ochrane detí pred sociálno-patologickými javmi, v prevencii problémového vývinu detí, v prevencii delikventného vývinu detí a pri výkone ústavnej a ochranej starostlivosti. Zariadenia výchovnej prevencie sú centrum výchovnej a psychologickéj prevencie, liečebno-výchovné sanatórium a diagnostické centrum. Zariadenia náhradnej starostlivosti sú reedukačný detský domov a reedukačný domov pre mládež.

Hlavným poslaním reedukačných domovov je výchova sociálne a mravne narušených detí, u ktorých boli zistené také závažné nedostatky v sociálnej prispôsobivosti, v osobnostných vlastnostiach a charakterovom vývine, že ich výchova sa nedá zvládnuť v iných zariadeniach. Reedukačný domov pre mládež svoju výchovnú starostlivosť dopĺňa prípravou na povolanie (Zákon č. 279/1993 Z.z).

Kasanová (2008,s.308) uvádza, „že reedukačný domov uskutočňuje výchovu a prevýchovu mravne narušených detí a mladistvých s poruchami správania, s nepravidelnou školskou dochádzkou a páchanou trestnou činnosťou. Reedukačné domovy sú- na rozdiel od detských domovov- určené osobitne pre chlapcov a dievčatá.“

Vývoj správania dieťaťa je podľa Határa (2007, s.37) ovplyvňovaný niekoľkými zásadnými skutočnosťami:

1. Či má dieťa vôbec predpoklady k morálnemu správaniu a či má schopnosti na vytvorenie sociálnych a citových kontaktov (inteligencia, kladné city a empatia)
2. Bez morálneho vedomia a cítenia nie je možné zaistiť vhodné správanie. U jedincov s poruchami správania sa často zisťuje, že nemajú vytvorené ani základy morálneho správania. Spravidla pri ťažších poruchách správania dieťaťa chýbajú morálne zábrany
3. Správanie dieťaťa je ďalej ovplyvňované tým, či malo možnosť rozvíjať kladné citové a sociálne kontakty. U detí s poruchami správania je zjavná ťažká a sociálna deprivácia. Nemajú kladný citový vzťah ani k sebe
4. Kvalita a kvantita podnetov prijímaných z okolia

5. Ak jedinec vyrastá v prostredí bez morálky, alebo kde je nemorálne správanie považované za klad, napr. krádež, nemožno očakávať od dieťaťa niečo iné. Kasanová (2008) upresňuje, že cieľ a motivácia krádeže môžu signalizovať, aké problémy dieťa má. Ak dieťa kradne pre seba, môže iba chcieť získať niečo, čo nemôže mať iným, sociálne prijateľným spôsobom. Vo výnimočných prípadoch ide aj o uspokojovanie základných potrieb, kradnutie z pudu sebazáchovy, kedy odcudzí jedlo, pitie, ošatenie. Ak dieťa kradne pre druhých, uspokojuje si potrebu akceptácie medzi vrstovníkmi. Krádež môže signalizovať aj šikanovanie dieťaťa, keď zo strachu pred trestom (napr. bitkou) sa dopustí krádeže.

6. Dieťa potrebuje mať nad sebou autoritu, ktorá ho vedie k tomu, aby sa správalo morálne a slušne. Dôležité je, aby dieťa bolo platným, uznávaným členom spoločnosti, ktorá od neho očakáva plnenie určitých povinností.

Határ (2007) označuje ako rizikové skupiny detí s výchovnými problémami, hlavne deti vyrastajúce v sociálne a emocionálne menej podnetného prostredia, deti z neúplných rodín, deti zo sociálne slabých rodín, deti z podnetovo stereotypného prostredia.

Vágnerová (In: Kasanová, 2008, s.305) rozdeľuje faktory zvyšujúce riziko rozvoja porúch osobnosti správania na osobnostné a na vplyv sociálneho prostredia. Medzi osobnostné faktory zaraďuje genetickú disharmóniu vývoja a agresívneho spôsobu reagovania, oslabenie alebo poruchu centrálného nervového systému a úroveň inteligencie.

Dôvod, ktorý vedie k umiestneniu dieťaťa do reedukačného domova, je nevhodné správanie, ktoré prekračuje sociálne normy a stáva sa pre spoločnosť nebezpečným. Határ (2007) člení nevhodné správanie podľa spoločenskej závažnosti do 3 stupňov, pričom až tretí stupeň je natoľko závažný, že vedie dieťa k umiestneniu do reedukačného domova:

- Prvý stupeň je označovaný ako správanie disociálne, resp. difícilnej povahy. Tieto prejavy správania majú rovnaký charakter ako správanie asociálne, sú však v porovnaní s ním menej intenzívne. Medzi takéto prejavy správania sa

zaraďujú zlozvyky, detská neposlušnosť a nedisciplinovanosť, vzdorovitosť, klamstvo, úzkosť a strach, afektívne poruchy.

- Druhý stupeň narušeného správania sa nazýva asociálne správanie. Toto správanie nezodpovedá mravným a iným normám. Je charakteristické pre starší školský vek. K poruchám správania asociálneho charakteru sa zaraďujú úteky, túlanie, záškoláctvo, negativizmus, toxikománia, alkoholizmus, nikotinizmus, gamblerstvo a sexuálne aberácie.
- Tretí stupeň sa vyznačuje najväčšou mierou spoločenskej nebezpečnosti a najvyšším stupňom narušenia správania. Označuje sa ako antisociálna porucha správania. Typické pre tento stupeň je recidíva, to znamená, že s odstupom času sa opakuje. Pre poruchy správania antisociálneho charakteru sa používa jednotný pojem delikvencia. Delikvencia detí a mládeže môže mať rozmanité formy prejavu, ako napr. vlastnícke, násilnícke, sexuálne a poriadkové delikty, organizované násilie a zločin. Okrem delikvencie sa v tomto stupni vyskytuje aj mládežnícka kriminalita. Deti, pri spáchaní podobných činov sú umiestnené do špecializovaných edukačných zariadení (reedukačných detských domovov). Mikloško (2008) k tomuto dopĺňa, že do tohto zariadenia sa prijímajú deti na základe súdneho rozhodnutia o ústavnej starostlivosti alebo ochranej výchove, na základe predbežného opatrenia alebo na požiadanie zákonných zástupcov.

Základný činiteľ, ktorý má súvislosť s delikventným správaním sa detí a mládeže, je rodina. Práca s rodinou, ktorá prestáva plniť svoje základné funkcie je prvoradou úlohou. Náhradná výchova sa považuje za krajné riešenie. Labáth a kol. (In:Kasanová,2008,s.308) prezentujú prístup k dysfunkčnej a afunkčnej rodine, ktorý v sebe stupňovito zahŕňa:

- a) „sociálnu prácu prvej línie, terénnu sociálnu prácu
- b) tzv. deinštitucionalizovanú starostlivosť, kultúrne strediská, kluby, besedy
- c) školské kluby, špecifické činnosti
- d) poradenské inštitúcie, výchovného poradcu, školského pedagóga, pedagogicko-psychologické poradne, centrá výchovnej a psychologickej

prevencie, diagnostické centrá, krízové centrá, úrady práce, resp. postredukáčnú pomoc

e) denné a nočné sanatória (výchovného zamerania)

f) výchovné inštitúcie na krátkodobý pobyt (otvorené, polootvorené)

g) krátkodobé postredukáčné zariadenia (Half Way Houses)

h) redukáčné zariadenia na dlhodobý pobyt (otvorené, uzatvorené)

i) väznice a nápravno-výchovné ústavy pre mladistvých.“

Transformácia redukáčných domovov

Podobne ako pri transformácii detských domovov z inštitucionálneho typu výchovy na rodinný, sa uskutočňuje aj transformácia redukáčných domovov. Žarnay a Mikloško (2008) vidia jednu z najdôležitejších výziev procesu transformácie prácu s rodinou dieťaťa. Okrem významu rodiny v etiológii porúch správania vychádzajú z predpokladu, že dieťa sa po ukončení ústavnej starostlivosti alebo ochrannej výchovy väčšinou vráti do rodiny. Preto je dieťa potrebné postupne pripravovať na návrat do rodiny a odchod z izolácie zariadenia. Škoviera (2007,s.89) píše, že „resocializácia dieťaťa, ktorá je súčasťou prevýchovného procesu, sa nemôže uskutočniť, bez toho, aby sme dieťa pripravili na návrat do bežného prostredia a zároveň prostredie pripravili na návrat dieťaťa. Niektoré nevydarené návraty teda nie sú zlyhaním rodičov, ale kolapsom nedostatočného funkčného systému.“

Medzi najdôležitejšie zmeny, ktoré si systém vyžaduje považujú Žarnay a Mikloško (2008) diferenciaciu zariadení v závislosti od toho, či ide o ústavnú starostlivosť alebo ochrannú výchovu, resp. podľa typu porúch správania. V súčasnosti sú všetky deti umiestňované spolu. Je neprístupné, aby v jednej výchovnej skupine boli deti s nevhodným správaním (napr. záškoláctvo) a deti, ktoré sa opakovane dopustili závažných trestných činov. V súčasnom nediferencovanom systéme hrozí, že sa zariadenie môže stať miestom pre učenie sa delikventnému správaniu. Diferenciácia by sa mala týkať napr. drogových závislostí, násilného správania, záškoláctva a pod.

Tomuto by mala byť prispôsobená miera otvorenosti systému, režim v zariadení, spôsoby hodnotenia, kontakt s vonkajším svetom ako aj systém vzdelávania.

Charakteristiku inštitúcií podľa miery otvorenosti, režimu zariadenia a kontaktu s vonkajším svetom ponúka Škoviera (2007, s.86).

Tabuľka 1.3

Uzatvorené zariadenie	<p>Jasné pravidlá a sankcie za ich nedodržovanie. Využívanie trestov, snaha dieťa „zlomiť“.</p> <p>Disciplinovanosť dieťaťa je hlavným kritériom vychovanosti.</p> <p>Dôraz na systém, denný program a pravidelnosť. Nekoedukovanosť.</p> <p>Behaviorálne prístupy. Minimalizovanie „nových“ chybných krokov.</p> <p>Obsah činností- školné a profesijné znalosti a šport.</p> <p>Výrazná prevaha činností kolektívneho charakteru.</p> <p>Vzťah medzi dospelým a dieťaťom je výrazne vertikálny, s malou možnosťou aktívneho podielu dieťaťa na fungovaní systému.</p> <p>Takmer žiadny priestor pre intimitu. Odobranie osobných vecí. Ústavné oblečenie, knihy i CD.</p> <p>Minimalizácie priameho kontaktu s vonkajším svetom</p>
-----------------------	---

<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Polouzavreté zariadenie</p>	<p>Dôraz na vonkajšiu štruktúru s pravidlami a systémom odmien a sankcií.</p> <p>Vzťah dospelý- dieťa je vertikálny, nie je však neosobný.</p> <p>Minulosť nie je dôležitá, kladie sa dôraz na pozitívnu budúcnosť.</p> <p>Mnohé činnosti sa realizujú mimo domovský areál (napr. vzdelávanie)</p> <p>Nezvládnuteľné dieťa je možné premiestniť (na čas) do uzavretého zariadenia.</p> <p>Kontakt s vonkajším svetom je sledovaný, dieťa sa von dostane často iba v sprievode dospelých.</p>
<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Otvorené zariadenie</p>	<p>Dôraz na aktívnu rolu dieťaťa v procese prevýchovy, na jeho participáciu a preberanie zodpovednosti. Dieťa sa v primeranej miere podieľa na fungovaní zariadenia.</p> <p>Dôraz na srdečnú atmosféru v zariadení, vzájomnú úctu a akceptáciu.</p> <p>V tomto type zariadení bývajú nielen deti, ktoré nastúpili na základe úradného rozhodnutia, ale i tie, ktoré prišli z iniciatívy rodičov.</p> <p>Diferencovaný a individualizovaný obsah činností je zameraný na rozvíjanie motivácie dieťaťa ku zmene.</p> <p>Cieľom nie je formálna poslušnosť dieťaťa, ale pochopenie jeho problému a osobný rast.</p> <p>Vzťah dospelí- dieťa je prevažne partnerský, v programe sú zastúpené mnohé aktivity, ktoré sú spoločné pre deti i dospelých (napr. socioterapeutické kluby).</p> <p>Kontakt s vonkajším svetom si dieťa nemusí zaslúžiť, ale je súčasťou jeho sociálneho učenia.</p>

Kritika otvorených zariadení u zástancov represívneho prístupu vychádza podľa Škoviera(2007,s.85) z týchto bodov:

1. Otvorené prevýchovné zariadenia neposkytujú dostatočnú bezpečnosť ľuďom z okolia a verejnosti.
2. Takéto zariadenia sú „mäkké“, deti z nich bez problémov utečú, čo vedie k ďalšej eskalácii problému so správaním.
3. V otvorených zariadeniach deti nie sú dostatočne chránené pred svojimi bývalými „partákmi“.
4. Otvorené zariadenia deťom neposkytujú dostatočne silnú a jednoznačnú spätnú väzbu, ktorá by bola zasadená do kontextu ich konania.
5. V uzatvorených zariadeniach sa dá s deťmi dlhodobejšie a systematickejšie pracovať na zmene, v prostredí, ktoré je bezpečné. Ide tu o možnosť posilňovať a stabilizovať pozitívne vzorce správania.

Argumenty, ktoré spochybňujú prevýchovu v uzavretých zariadeniach zhrnul Škoviera (tamtiež) do týchto bodov:

1. Prevýchova, ktorá prebieha v uzatvorených zariadeniach, je odtrhnutá od reálneho života, deti sa naučia, ako fungovať v systéme inštitúcie, a nie ako to chodí v „normálnom“ svete.
2. Samotná izolácia sa často stáva cieľom práce s klientom, a nie jej nástrojom.
3. Vhodná terapia a prevýchova sú najlepšou prevenciou recidívy, čo sa nedá povedať o uzatvorenej inštitúcii.
4. K resocializácii dieťaťa nie je možné dospieť bez toho, aby si dieťa overovalo nové vzorce správania vo „vonkajšom“ svete.
5. Uzatvorené zariadenie dieťa vedie k formálnej spolupráci, a nie k pozitívnej vnútornej zmene.

6. Uzatvorené zariadenia majú väčšiu tendenciu k vytváraniu kontraproduktívneho mikrosveta a patologickej subkultúre.

4. UKONČENIE POBYTU V DETSKOM DOMOVE

Ukončenie pobytu v detskom domove má pre dieťa podľa spôsobu ukončenia rôzny význam. Adopcia, ktorá sa prevažne dotýka detí útleho veku dáva dieťaťu novú možnosť vyrastať v prostredí, ktoré mu zabezpečí citové a iné psychické potreby, ktoré mu detský domov nemôže zabezpečiť. Návrat do biologickej rodiny dáva šancu deťom aj rodine po jej úspešnej sanácii nájsť k sebe opäť cestu obnovením dôvery. Pri odchode z detského domova ako mladý dospelý je odchod spojený so začlenením sa do spoločnosti, ktorá je sprevádzaná rôznymi komplikáciami. Tie zásadným spôsobom ovplyvňujú úspešné osamostatnenie sa, alebo zlyhanie mladého dospelého v živote.

4.1 Návrat dieťaťa do biologickej rodiny

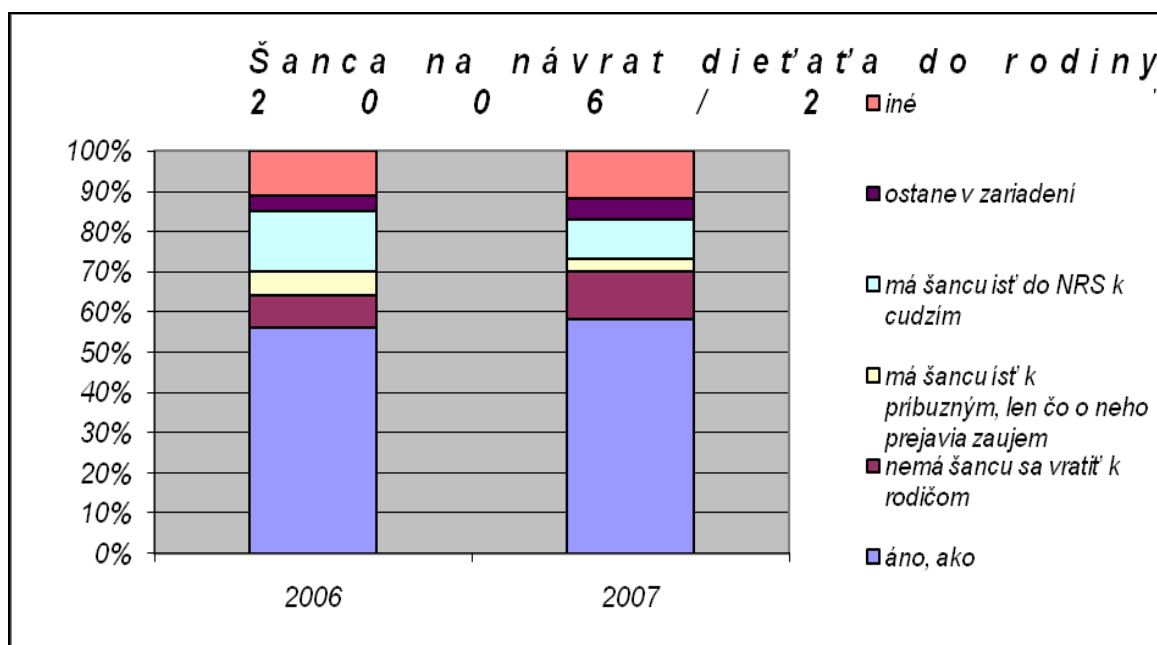
Pobyt v detskom domove má byť podľa Mikloška (2008) len dočasným riešením. Z toho dôvodu sa zabezpečujú opatrenia podporujúce návrat dieťaťa do vlastnej rodiny. Rodina by mala pochopiť svoju zodpovednosť za dieťa, mala by sa aktívne spolupodieľať na možnostiach návratu dieťaťa do prirodzeného domova. Ak sa ukazuje reálna šanca, že rodičia prijmú svoju zodpovednosť za deti, je reálna a možná aj pomoc od sociálnych pracovníkov. Úlohou sociálnych pracovníkov sa tak stáva vypracovanie plánov sociálnej práce s dieťaťom a jeho rodinou a preskúmanie možností návratu dieťaťa do jeho pôvodnej rodiny, vypracovanie plánu sanácie pôvodnej rodiny, prípadne preskúmať možnosť zverenia dieťaťa do náhradnej rodinnej starostlivosti.

Zákon o rodine a Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí upresňuje, že úrad práce, sociálnych vecí a rodiny vypracovávajú plán sociálnej práce s rodinou dieťaťa v spolupráci so zariadením na výkon rozhodnutia súdu, v ktorom je dieťa umiestnené, s obcou a akreditovaným subjektom, ktorý vykonáva opatrenia zamerané na úpravu rodinných pomerov v prirodzenom prostredí. Súčasťou takto spracovaného plánu by malo byť predovšetkým sledovanie psychického vývinu, fyzického vývinu a sociálneho vývinu dieťaťa. Sociálni pracovníci by mali dieťa najmenej raz za 6 mesiacov

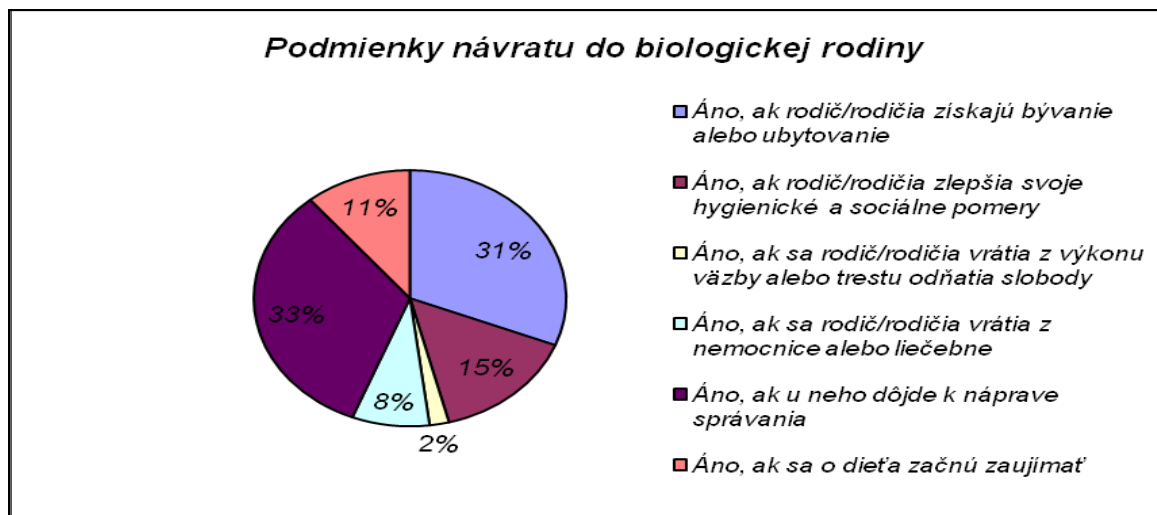
v zariadení navštíviť a spolupracovať so sociálnym pracovníkom zariadenia (Zákon č. 305/205 Z.z §32).

Šanca návratu detí z detských domov do biologickej rodiny je uvedená v grafe č.1, ktorý mapuje možnosť návratu dieťaťa do rodiny z rokov 2006 a 2007a podmienky návratu v grafe č.2, ktorý je z roku 2007

Graf.č.1

Graf č.2

Zdroj: Úrad práce sociálnych vecí a rodiny

4.2 Adopcia

Jednou z ďalších možností ukončenia pobytu v detskom domove, okrem návratu dieťaťa do biologickej rodiny pri jej úspešnej sanácii je aj iná forma náhradnej starostlivosti. Kasanová (2008) píše, že šanca dostať sa do náhradnej rodiny, je vo veľkej miere podmienená vekom a zdravotným stavom dieťaťa. Čím je dieťa mladšie, tým skôr má nádej dostať sa do rodiny, byť adoptované.

Zákon ustanovuje podmienky pre vznik adopcie:

- Adopcia musí byť v prospech dieťaťa
- Adoptovať možno len maloleté dieťa, ak je osvojenie v jeho záujme
- Maloleté dieťa si nemožno osvojiť, ak medzi ním a osvojiteľom existuje blízky prirodzený pokrvný vzťah. Nie je možné osvojiť si napr. súrodenca, vnuka. Synovca a neter už možno adoptovať
- Medzi osvojiteľom a osvojencom musí byť primeraný vekový rozdiel
- Osvojiteľ musí mať spôsobilosť na právne úkony v plnom rozsahu
- Súd je povinný zistiť na základe lekárskeho vyšetrenia, či sa zdravotný stav osvojenca a osvojiteľa neprieči účelu osvojenia
- Ako spoločné dieťa môžu si niekoho osvojiť len manželia
- Na osvojenie je potrebné privolenie zákonného zástupcu dieťaťa.

Pokiaľ sú zákonnými zástupcami osvojeného dieťaťa jeho rodičia, výnimočne nie je potrebné ich privolenie, ak rodičia neprejavili najmenej po dobu šiestich mesiacov o dieťa skutočný záujem alebo ak dali privolenie na osvojenie vopred bez vzťahu k určitým osvojiteľom. V prípade, že sú rodičia pozbavení rodičovských práv, alebo zomreli, privolenie na osvojenie dáva opatrovník dieťaťa. Ďalej platí, že ak je dieťa schopné posúdiť dosah osvojenia, je potrebný aj jeho súhlas. Pred rozhodnutím súdu o osvojení musí byť dieťa najmenej po dobu deviatich mesiacov v starostlivosti budúceho osvojiteľa a to na jeho náklady (Zákon o rodine č. 36/2005 Z.z).

Úspech adopcie podľa Schoolerovej (In: Mikloško, 2008, s. 75) „záleží aj od faktorov medzi ktoré patria:

a) rodičia prejavujú charakteristiky zdravo fungujúcej rodiny.

Zdravé rodinné charakteristiky možno rozdeliť do nasledujúcich oblastí. Rodičia vytvárajú silný manželský vzťah, čo vplýva aj na životaschopnosť rodiny, ich vzájomnú súdržnosť, komunikáciu, otvorenosť, úprimnosť, atď. Rodičia preukazujú schopnosť riešiť konflikty a problémy. Rodinní členovia dokazujú schopnosť narábať s citmi. Členovia rodiny by mali vedieť vyjadrovať svoju škálu citov a aj primerane na ňu reagovať.

b) rodičia s adopciou úplne súhlasia

Ako sa začína a postupne dozrieva náhradný vzťah, medzi rodičmi sa môžu postupne vyvinúť určité úlohy. Jeden z partnerov zaujme aktívnu rolu a druhý partner zaujme pasívnu úlohu. Rodičia musia s rastúcimi úlohami udržiavať medzi sebou otvorenú a úprimnú komunikáciu, upraviť si vzájomné očakávania, ktoré mohli prejsť zmenou.

c) rodičia prejavujú svoje emócie

Rodiny, ktoré prijímajú staršie deti, sa dostávajú do situácií, keď deti reagujú spôsobom, ktorý ich prekvapuje, zneisťuje a dáva pocit viny. Rozprávanie o takýchto emóciách môže rozptýliť nevhodné reakcie a preťať cyklus viny a hnevu.

d) rodičia vedia počkať s pocitom rodičovského naplnenia vyvolaného vďakou a oddanosťou dieťaťa a nepoddávajú sa odmietnutiu

e) rodičia sa vedia tešiť aj z malých úspechov

Každý rodič chce mať dieťa podľa svojich snov. Tak má náhradný rodič určitú predstavu o prijatom dieťati. Je dobré si uvedomiť, že zo začiatku netreba dieťaťu dávať veľké a dlhodobé ciele, ale stačia dosiahnuteľné krátkodobé ciele, kde hneď vidno výsledky, ktoré dieťa posúvajú dopredu

f) rodičia sú rozhodnutí vydržať aj v ťažkých rodinných chvíľach

Počas celej náhradnej starostlivosti sa vyskytujú rôzne problémy, ktoré vyčerpávajú rodinu. Na to, aby si rodina udržala svoje fungovanie potrebuje ľudí a odborníkov, ktorí im budú nápomocní a podržia ich v ťažkých chvíľach.

g) rodičia si navzájom vážia samých seba

Hlavnou charakteristikou úspešného náhradného rodičovstva je sebaúcta. Po dobrej a kvalitnej príprave by sa mali rodičia považovať za kompetentných a schopných poskytovať svoje zázemie dieťaťu.

h) rodičia rešpektujú individualitu dieťaťa

Každé prijaté dieťa do rodiny si so sebou prináša batôžtek rozdielov, ktorými sa líši od rodiny, v ktorej sa nachádza. Rodičia by mali rešpektovať tieto odlišnosti a vážiť si ich. Je potrebné u dieťaťa pozitívne vyzdvihovať jeho odlišnosti)

i) rodičia neváhajú vyhľadať profesionálnu pomoc alebo podporu ostatných, ak je to potrebné

Rodiny, ktoré si uvedomia a úprimne priznajú, že ich poslanie často vyžaduje širšiu, niekedy špecifickú pomoc a považujú ju za súčasť poslania, nie narušenie, majú predpoklad, že časom vytvoria zdravšie adoptívne prostredie.“

4.3 Ukončenie pobytu v detskom domove ako mladý dospelý

Podľa Kasanovej (2008) najväčšiu skupinu detí v detskom domove vytvárajú deti, ktoré sú mimo záujem náhradných rodičov, a to hlavne kvôli ich vyššiemu veku. Skupinu detí s vyšším vekom možno rozdeliť na 2 podskupiny- jednu tvoria deti, ktoré majú pravidelný kontakt s rodičmi alebo príbuznými, čo dáva predpoklad, že po skončení ústavnej starostlivosti sa deti majú kam vrátiť. Existuje však aj pomerne početná podskupina detí v ústavnej starostlivosti, o ktoré rodičia nejavia záujem, alebo samotné deti odmietajú kontakt s rodičmi. V tomto prípade musí štát podľa zákona garantovať všetky základné subsystemy sociálneho zabezpečenia, a musí vzhľadom na uvedené dôvody prevziať na seba úlohu rodiča.

Deti, dnes už mladí dospelí, ktorí nemajú prirodzenú oporu v rodine, majú cestu k samostatnosti po odchode z detského domova sťaženú. Mladý dospelý má možnosť zotrvať po dosiahnutí plnoletosti v detskom domove, ak o to požiada. Zákon upresňuje, že po „skončení ústavnej starostlivosti dosiahnutím plnoletosti dieťaťa alebo po dovŕšení 19. roku veku, môže mladý dospelý požiadať detský domov o poskytovanie starostlivosti až do jeho osamostatnenia sa, najdlhšie do 25 rokov veku. Osamostatnenie na účely tohto zákona je zabezpečenie si bývania a schopnosť samostatne sa živiť“(Zákon č. 305/2005 Z.z §49).

Kasanová (2008) uvádza možnosti, ktoré by doplňovali, prípadne rozširovali existujúci Zákon o sociálnych službách tak, aby sa minimalizovalo zlyhanie mladých dospelých po odchode z detského domova. Tieto možnosti delí do 2 krokov:

Kroky a opatrenia pred ukončením pobytu mladého dospelého v detskom domove:

1. Štát- Mladých dospelých, ktorí ukončili pobyt v detskom domove, je nutné zaradiť do skupiny osôb, na ktoré sa vzťahuje špeciálny štatút sociálnej pomoci, vyplývajúci zo zákona tak, ako je to napríklad v prípade osôb invalidných, zdravotne ťažko postihnutých a pod. Tým sa dosiahne stav, že štát po určitý čas prevezme na seba povinnosti náhradného rodiča v tom zmysle, že pomôže mladému dospelému začleniť sa do života a postaviť sa na vlastné nohy. Pomoc by mala smerovať aj k možnostiam zamestnať sa. Bolo by vhodné začleniť do jestvujúceho Zákona o zamestnanosti paragraf, ktorý by mladým dospelým z detských domovov zabezpečoval aspoň po dobu pol roka právo na prvé zamestnanie.

2. Obec- Keďže obce dlhodobo majú tzv. sociálne byty pre sociálne slabšie vrstvy, mala by pomoc obce spočívať v poskytnutí takéhoto bytu mladému dospelému po dobu aspoň troch rokov.

3. Zamestnávateľ- Záujem zamestnávateľa o mladého dospelého z detského domova by mal mať tri aspekty:

- finančný príspevok štátu na vytvorenie pracovného miesta a súčasne príspevok na mzdu takéhoto pracovníka počas šiestich mesiacov,
- zamestnávateľ získa kvalifikovanú pracovnú silu, keďže viacerí mladí dospelí z detských domovov majú ukončené stredoškolské vzdelanie.
- pre zamestnávateľa by malo byť atraktívne, že v takýchto prípadoch zamestnáva mladých, zdravých ľudí, schopných podať 100- percentný pracovný výkon.

V tomto bode vidí Kasanová (2008, s. 321) problém v tom, že „vzhľadom na celkovú nezamestnanosť je nájdenie práce samo o sebe ťažká úloha.“

4. Sociálny kurátor- Je nevyhnutné, aby plynulý prechod mladého dospelého z detského domova do života bol vopred dobre pripravený, premyslený a konzultovaný. Sociálny kurátor, ktorý je spojivom medzi detským domovom, sociálnym odborom obecného alebo mestského úradu a samotným mladým dospelým, v tomto zohráva významnú úlohu. Minimálne pol roka pred ukončením pobytu v detskom domove by malo byť jasné, kam mladý dospelý odíde bývať a pracovať. Obec v tomto prípade bude mať dostatok času na pridelenie sociálneho bytu a zvládnutie administratívnych záležitostí. Do spoločnej súčinnosti medzi detským domovom a obcou, do ktorej odíde mladý dospelý bývať, by sa mal zapojiť aj ÚPSVaR, odbor zamestnanosti, čím v spomínanej lehote šesť mesiacov pred odchodom chovanca z detského domova táto inštitúcia získa čas na vyhľadávanie a oslovovanie potencionálnych zamestnávateľov.

Súčinnosťou všetkých týchto inštitúcií a subjektov možno dosiahnuť stav, že mladý dospelý hneď v deň odchodu z detského domova má kde bývať a má zamestnanie.

Kroky a opatrenia podporujúce mladého dospelého po ukončení pobytu v detskom domove:

1. Sociálny kurátor- Mladý dospelý po ukončení pobytu v detskom domove musí riešiť množstvo nových situácií a problémov, pričom nemá potrebnú oporu v rodinnom zázemí. Túto funkciu musí na určitý čas prevziať sociálny kurátor. Ten by mal aspoň raz týždenne udržiavať kontakt s mladým dospelým, a to buď telefonicky, alebo osobne. Týmto spôsobom dokáže zareagovať na vznikajúce problémy a usmerniť mladého dospelého pri ich riešení. Takýto intenzívny kontakt by bol vhodný aspoň po dobu prvých dvoch mesiacov. Rovnako je potrebné, aby sociálny kurátor bol v kontakte so zamestnávateľom a s ním konzultoval situácie a problémy súvisiace s prácou mladého dospelého. Konečné rozhodnutia by však mali byť na mladom dospelom. Čím skôr ich bude schopný urobiť, tým rýchlejšie sa začlení do reálneho života a dokáže sa postaviť na vlastné nohy.

2. Mladý dospelý- Po odchode z detského domova nastáva čas, kedy mladý dospelý musí prevziať zodpovednosť za ďalšie svoje kroky a v krátkom čase si nájsť miesto v reálnom živote. Ak štát vytvorí už spomínané podmienky, je veľká šanca, že rady a usmernenia sociálneho kurátora povedú k úspešnému osamostatneniu sa. Na začiatku budú kontakty medzi mladým dospelým a sociálnym kurátorom iniciované kurátorom,

no po čase si mladý dospelý musí uvedomiť, že iniciovanie kontaktov musí prevziať práve on. Takto sa v ňom vypestuje návyk istej zodpovednosti voči tomu, kto mu pomáha, teda voči štátu zastúpenom sociálnym kurátorom.

3. Zamestnávateľ/ ÚPSVaR- V prípade, keď mladý dospelý nezotrvá v pracovnom pomere po skončení lehoty pol roka, počas ktorej bol zamestnaný, by mal UPSVaR vo svojej databáze vyhľadať ďalšieho vhodného zamestnávateľa a v spolupráci so sociálnym kurátorom pripraviť mladého dospelého na túto zmenu. Takýto postup vyžaduje predvídavosť zo strany UPSVaR, pokiaľ ide o množstvo informácií o zamestnávateľoch ochotných zamestnať sociálne znevýhodnených občanov.

Záver

Naša práca sa stala pre mňa cestou, ktorá mi umožnila pochopiť život detí v detských domovoch. Cesta to nebola priama, ale často zachádzala do uličiek, kde som našiel návod ako pokračovať ďalej. Bez týchto uličiek by mi bol zmysel cieľa ukrytý. A tak som pochopil ako je rodina dôležitá pre dieťa, aká je dôležitá transformácia detských domovov, akú krásnu možnosť majú ľudia, keď sa môžu stať profesionálnymi rodičmi a dať dieťaťu lásku a zároveň jeho lásku aj prijať. Práca sa venovala problémom spojených s odchodom z detského domova. Či už možnostiam návratu detí do biologickej rodiny pri úprave rodinných pomerov, pri adopcii a podmienkam pre úspech adopcie a nakoniec sme pojednávali o odchode z detského domova po dovŕšení plnoletosti a možnostiam, ktoré môžu minimalizovať zlyhanie mladého dospelého pri začlenení sa do samostatného života. Výber kapitol bol vedený od života detí, ktoré vyrastali vo funkčnom rodinnom prostredí, tak aby čitateľ mohol pochopiť dieťa v detskom domove a jeho nenaplnené túžby.

Život dieťaťa v detskom domove je možno pre mnohých iba hmlistý obraz neznámeho sveta niekde na horizonte našich záujmov. Ale predsa, keď vstúpime do tohto sveta nachádzame v ňom bohatstvo darov, ktoré otvárajú naše srdcia. Ako som spomínal, na začiatku bol môj príchod do sveta detí z detských domovov tichým a pokorným. Odchádzal som z tohto sveta a znovu prichádzal a každý môj návrat tichým a pokorným aj zostal. Len už tieto dva svety nerozdeľoval múr. Ten sa premenil na priehľadné kamene, až napokon úplne zmizol. A bol som tomu rád.

Použitá literatúra:

HATÁR, C. Agresia žiakov očami sociálneho pedagóga. Nitra: Edícia pedagogickej a andragogickej literatúry Katedry pedagogiky PF UKF v Nitre, 2007.

HRDLIČKOVÁ, V., PÁVKOVÁ, J. Výchovno-vzdelávacia práca v detských domovoch. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989.

KASANOVÁ, A. Sprievodca sociálneho pracovníka: I. Rodina a deti. Nitra: UKF, 2008.

KOLLÁRIK, T. Sociálna psychológia. 1. Vydanie. Bratislava: SPN, 1993.

KRAJČÍROVÁ, M., MIKLOŠKO, J. Mamy bocian nenosí. Bratislava: Motýľ, 2004.

LEVICKÁ, J. Metódy sociálnej práce pre 3. Ročník SPŠ. 1. Vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo- Mladé letá, 2007.

LONGAUER, V., SELICKÁ, D., VANKOVÁ, K. Vybrané kapitoly zo sociálno-právnej ochrany. Nitra: UKF, 2006.

MATEJČEK, Z. Co deti nejvíce potřebují. Praha: Portál, 2007.

MATEJČEK, Z. Rodiče a deti. Praha: Avicem, 1986.

MIKLOŠKO, J. Náhradná starostlivosť. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2008.

MIKLOŠKO, J., ŽARNAY, Š. Ohrozená rodina na Slovensku II. Bratislava: Spoločnosť priateľov detí z detských domovov Úsmev ako dar, 2008.

ZELINA, M. Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa. 2. Vydanie. Bratislava: Iris, 1996.

ŠKOVIERA, A. Dilemata náhradní výchovy. Praha: Portál, 2007.

Zákon o rodine č. 36/2005 Zb.

Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele č. 305/ 2005.

Prílohy

1. Režim dňa pre deti v detskom domove

2. Hlavné dôvody vyňatia dieťaťa z rodiny v rokoch 2006 a 2007

3. Motivácie pre náhradné rodičovstvo

3. Dieťa v detskom domove

Režim dňa pre deti v detskom domove

06.30- 07.00 budíček

07.00- 07.15 osobná hygiena, úprava postelí

07.15 raňajky

07.40 odchod do školských zariadení

11.30- 14.00 príchod zo škôl

13.30- 14.00 obed

14.00- 16.30 záujmová činnosť, relax

16.30- 19.30 príprava na vyučovanie

17.45- 18.20 večera

19.30- 20.00 osobná hygiena, príprava postelí

20.00- 21.30 večierka podľa vekových kategórií

Režim dňa počas víkendov a sviatkov

08.00- 08.30 budíček

08.30- 09.30 raňajky

09.00- 10.00 upratovanie na ubikáciách, v chodbových priestoroch

10.00- 12.00- doobedňajšia činnosť / návšteva kultúrnych podujatí, TV, loptové hry,..../

12.00- 13.00 obed

13.00- 17.20 poobedňajšia činnosť: individuálne alebo skupinové vychádzky, pešie túry, akcie obsahovo zamerané na športovú činnosť, loptové hry, návšteva kultúrnych podujatí,....

17.20- 18.20 večera

18.20- 22.00 sledovanie TV, večierka podľa vekových kategórií

22.00- 06.30 nočný klud vo všetkých priestoroch Ded (Kasanová,2008,s. 275).

Tabuľka 1.4: Hlavné dôvody, ktoré viedli k vyňatiu dieťaťa z rodiny (2006 a 2007)

	Spolu	do 1 roka	do 3 rokov	do 6 rokov	do 10 rokov	do 15 rokov	od 15 rokov
Dôvody na strane dieťaťa							
Zanedbávanie školskej dochádzky	215	0	0	2	28	123	62 -
Úteky z domu	136	0	1	2	5	79	49 -
Poruchy správania v škole	126	0	0	1	10	80 +	35 -
Poruchy správania k rodičom	122	0	0	2	11	73	36 -
Členstvo v nevhodnej partii	82	0	0	2	2	44	34 -
Páchanie trestnej činnosti	80	0	0	1	6	41	32
Poruchy správania vo vzťahu s inými deťmi	61	0	0	0	8	38	15 -
Poruchy správania vo vzťahu k iným dospelým	42	0	0	1	4	25	12 -
Drogová závislosť	24	0	0	0	0	13	11
Hazardné hry	3	0	0	0	0	2	1
Iný	262	88 -	39 -	39 -	41 -	36	19 -
Počet posudzovaných detí	968	207	99	115	158	172	117
Dôvody na strane rodičov							
Strata bývania	212	43	25	36	42 -	54	12 -
Alkoholizmus matky	164	15	22 -	25 -	38	47	17
Alkoholizmus otca	101	8	9	8	19	39	18
Strata zamestnania rodičov	91	8	5	11	18	35	14 -
Zdravotný stav rodičov	83	16	5	10	11	26	15
Zdravotný stav dieťaťa	57	26	11	7 -	2	7	4
Agresívne správanie rodiča voči rodičovi	44	5	6	4	14	14	1
Agresívne správanie rodiča voči dieťaťu	44	0	4	2	12	17	9
Týranie v rodine- fyzické	40	5	4	2	9	16	4
Týranie v rodine- psychické	27	1	2	2	8	11	3
Podvýchiva	23	6	10	4	1	2	0
Mŕtva matka	23	0	0	0	5	13	5
Mŕtvy otec	16	0	0	3	3	6	4
Odloženie do hniezda záchrany	3	3	0	0	0	0	0
		140					
Iný	482	+	49 +	56 +	65	126	46 -
Počet posudzovaných detí	968	207	99	115	158	272	117

Zdroj: Mikloško, Žarnay(2008,s. 21)

Tabuľka1.5: motivácia pre náhradné rodičovstvo

<p>Motívy zverejnené</p>	<p>Altruistický. Snaha, ochota a reálna možnosť pomoci tým deťom, ktoré pomoc potrebujú Profesionálny. Presvedčenie záujemcov, že deti chápu a že to s nimi vedia. Emocionálny. Láska k deťom, pozitívny vzťah k nim, snaha o plnohodnotný život. Nenaplnené rodičovstvo. Túžba prežiť si rodičovstvo aspoň psychologicky, keď to nie je biologicky možné, zabezpečenie kontinuity rodiny. „Rodinný“. V rodine s jedináčikom doplnenie súrodenca. Zmysel života, životná náplň. „Náhrada“ prázdneho miesta po vlastných deťoch, alebo prijatie poslania napr. v rámci náboženského spoločenstva. Ekonomické zabezpečenie. Snaha o zmysluplné rozdelenie sa o prebytok materiálnych statkov. Záchranár. „Spasiteľský komplex. Keď nemôže „spasiť“ svet, tak aspoň jedno dieťa.</p>
<p>Motívy neverejné</p>	<p>Pragmatizmus. Môže ísť o dostupnú prácu a možnosť zmysluplne stráviť čas v konkrétne prostredí, ktoré neposkytuje iné možnosti. Ekonomické prilepšenie. Stabilný príjem (nedotýka sa adopcie). Rodinná povinnosť. Pocit rodinnej súdržnosti i spoločenského očakávania vytvárajú tlak na prijatie dieťaťa (dotýka sa predovšetkým pestúnstva v rámci príbuzenstva). Spoločenský status. Staráť sa o dieťa, resp. byť zamestnaný je spoločensky uznávaná morálna hodnota. Publicita. Motivácia je sebaaprezentácia (napr. u niektorých „hviezd“ v zábavnom priemysle).</p>
<p>Motívy skryté</p>	<p>„Niečo si dokazujú.“ Ašpirácie neúspešného rodičovstva sa presunú na dieťa „zvonku“. Riešenie partnerskej krízy. Príchod dieťaťa „zvonku“ má zlepšiť narušený, alebo málo naplnený partnerský vzťah. Psychopatologické motívy. Najčastejšie ide o heterosexuálne, alebo homosexuálne pedofilné zameranie. Mocenské ambície. Rodičovská pozícia umožňuje prostredníctvom budovania závislosti uplatnenie mocenských ambícií.</p>

Zdroj: Škoviera(2007,s. 22)